

Turistički resursi i razvoj specifičnih oblika turizma u destinaciji Lonjsko polje

Bartoluci, Nada

Graduate thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Zagreb School of Business / Poslovno veleučilište Zagreb**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:180:737045>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository ZSB - Final papers Zagreb School of Business](#)

POSLOVNO VELEUČILIŠTE ZAGREB

Nada Bartoluci

**TURISTIČKI RESURSI I RAZVOJ
SPECIFIČNIH OBLIKA TURIZMA U
DESTINACIJI LONJSKO POLJE**

diplomski rad

na

stručnom diplomskom studiju

Zagreb, srpanj 2024. godine

POSLOVNO VELEUČILIŠTE ZAGREB

Stručni diplomski studij marketinga i komunikacija

**TURISTIČKI RESURSI I RAZVOJ
SPECIFIČNIH OBLIKA TURIZMA U
DESTINACIJI LONJSKO POLJE**

diplomski rad

MENTOR:
doc. dr. sc. Dijana Vuković

STUDENT:
Nada Bartoluci

Zagreb, srpanj 2024. godine

SAŽETAK

U radu su istraženi turistički resursi kao osnova razvoja specifičnih oblika turizma u destinaciji Park prirode Lonjsko polje. Primjenom određenih znanstvenih metoda objašnjena su obilježja i vrste prirodnih i antropogenih turističkih resursa. Osim toga, obrađene su vrste i specifični oblici turizma kao osnova održivog razvoja u Parku prirode Lonjsko polje. Osobito se ističu oni specifični oblici turizma koji se zasnivaju na prirodnim resursima Parka prirode Lonjsko polje, a to su: ekoturizam, edukacijski turizam, seoski turizam, sportsko-rekreacijski turizam, lovni, ribolovni te ostali oblici turizma. Osim prirodnih resursa, u radu su analizirani društveni (antropogeni) resursi kao osnova razvoja specifičnih oblika turizma. Bogatstvo kulturno-povijesne baštine omogućuje razvoj različitih oblika kulturnog turizma u ovoj destinaciji u vidu brojnih kulturno-obrazovnih manifestacija. U kulturno-povijesnoj baštini osobito je atraktivno tradicijsko graditeljstvo sa starim drvenim kućama te ostali oblici materijalne i nematerijalne kulturne baštine. S obzirom na privlačnost prirodnih i društvenih resursa ovo zaštićeno područje privlači sve veći broj posjetitelja od školske djece do domaćih i inozemnih turista. Iako Park prirode nije dosegnuo gornju granicu masovnog turizma, s obzirom na osjetljivost ekosustava potrebno je utvrditi maksimalni prihvatni kapacitet za pojedine zone. Osim toga, nužna je zaštita svih dijelova Parka prirode, ne samo u pogledu broja posjetitelja nego i drugih štetnih utjecaja na ovaj prostor. Stoga se u radu ističe važnost rješavanja problema zbrinjavanja otpada te posebno korištenja obnovljivih izvora energije koji imaju manji negativni utjecaj na okoliš. Posebno se ukazuje na problem depopulacije stanovništva te odlazak mladih iz ovog područja. Za dugoročno održiv razvoj Parka prirode Lonjsko polje nije dovoljna samo zaštita resursa, nego su prvenstveno potrebni ljudi koji čine lokalnu zajednicu.

Ključne riječi: turizam, turistički resursi, Park prirode Lonjsko polje, specifični oblici turizma, održivi razvoj

SUMMARY

In the paper, tourism resources are explored as the basis for the development of specific types of tourism in the destination Nature Park Lonjsko Polje. Using certain scientific methods, the characteristics and types of natural and anthropogenic tourist resources have been explained. In addition, the forms and specific types of tourism are processed as the basis of sustainable development in the Lonjsko Polje Nature Park. Particularly prominent are those specific types of tourism based on the natural resources of the Lonjsko Polje Nature Park, namely: ecotourism, educational tourism, rural tourism, sports and recreational tourism, hunting, fishing and other types of tourism. In addition to natural resources, social (anthropogenic) resources are analyzed as the basis for the development of specific types of tourism. The richness of cultural and historical heritage enables the development of various types of cultural tourism in this destination. It takes place through numerous cultural educational events. A special attraction of cultural and historical heritage is traditional architecture with old wooden houses and other forms of tangible and intangible cultural heritage. Given the attractiveness of natural and social resources, this protected area attracts an increasing number of visitors from school children to domestic and foreign tourists. Although the Nature Park has not reached the upper limit of mass tourism, given the sensitivity of the ecosystem, it is necessary to determine the maximum reception capacity for individual zones. In addition, it is necessary to protect all parts of the Nature Park, not only in terms of the number of visitors, but also other harmful effects on this area. The paper therefore emphasises the importance of addressing the problem of waste disposal and, in particular, the use of renewable energy sources which have a less negative impact on the environment. The decrease in the population and the outflow of young people from this region is particularly emphasized. In relation to the long-term sustainable development of the Nature Park, it is not enough to protect natural resources, but above all, people who form the local community are needed.

Keywords: tourism, tourist resources, Lonjsko Polje Nature Park, specific types of tourism, sustainable development

U Zagrebu, srpanj 2024. godine

IZJAVA STUDENTA

Izjavljujem da sam diplomski rad pod naslovom

Turistički resursi i razvoj specifičnih oblika turizma u destinaciji Lonjsko polje

izradio/la samostalno, pod nadzorom i uz stručnu pomoć mentora

doc. dr. sc. Dijana Vuković

Izjavljujem da je diplomski rad u potpunosti napisan i uređen prema Pravilniku o završnom radu na stručnim prijediplomskim studijima i diplomskom radu na stručnim diplomskim studijima PVZG-a te sukladno uputama u priručniku Metodologija pisanja seminara i završnog rada.

Izjavljujem da je diplomski rad lektoriran na jeziku na kojemu je napisan. Rad je lektorirala Željka Jaklinović-Fressl, prof., dipl. bibl.

Izjavljujem i da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moj diplomski rad

Turistički resursi i razvoj specifičnih oblika turizma u destinaciji Lonjsko polje

u javno dostupnom institucijskom repozitoriju *Poslovnog veleučilišta Zagreb* i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Ime i prezime studenta:

Nada Bartoluci

OIB: **90583895477**

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Problem i predmet istraživanja.....	2
1.2. Svrha i cilj istraživanja.....	2
1.3. Metode istraživanja	3
1.4. Struktura rada	3
2. OBILJEŽJA I VRSTE PRIRODNIH I ANTROPOGENIH TURISTIČKIH RESURSA	5
2.1. Pojam i određenje turističkih resursa	5
2.2. Prostor kao temeljni turistički resurs.....	6
2.3. Prirodni resursi kao turističke atrakcije.....	8
2.4. Društveni (antropogeni) resursi kao turističke atrakcije	10
3. VRSTE I SPECIFIČNI OBLICI TURIZMA – SELEKTIVNI OBLICI TURIZMA	13
3.1. Vrste turizma	13
3.2. Obilježja specifičnih oblika turizma	17
3.3. Vrste specifičnih oblika turizma	18
3.4. Ekonomija doživljaja kao okosnica razvoja selektivnih oblika turizma.....	26
4. ANALIZA TURISTIČKIH RESURSA I RAZVIJENOST TURIZMA U PARKU PRIRODE LONJSKO POLJE	31
4.1. Prirodni resursi	31
4.2. Društveni resursi	34
4.3. Analiza turističkih kapaciteta Lonjskog polja.....	36
4.4. Analiza postojeće turističke ponude Parka prirode Lonjsko polje.....	37
4.4.1. Analiza fizičko-geografskih elemenata Parka prirode Lonjsko polje.....	37
4.4.2. Društveno-geografski elementi Parka prirode Lonjsko polje	43

5. PRIJEDLOG KONCEPCIJE RAZVOJA SPECIFIČNIH OBLIKA TURIZMA U PARKU PRIRODE LONJSKO POLJE	48
5.1. Specifični oblici turizma na temelju prirodnih resursa	49
5.2. Specifični oblici turizma na temelju društvenih resursa	57
5.3. Model upravljanja specifičnim oblicima turizma u destinaciji Lonjsko polje	61
6. ZAKLJUČAK.....	68
LITERATURA I IZVORI	72
POPIS SLIKA	77
POPIS TABLICA	77

1. UVOD

Polazeći od spoznaje da su prirodni i antropogeni resursi osnova atraktivnosti turističkih destinacija, u ovom se radu istražuju uloga obilježja i vrste prirodnih i antropogenih turističkih resursa kao osnova održivog razvoja turizma. Naime, u turizmu su glavni privlačni elementi prirodne ljepote sa svim obilježjima prostora na kojem se nalaze. U održivoj turističkoj destinaciji fizički prostor odnosno prirodne ljepote, pejzaž, prirodni ambijent te očuvana priroda kao javno dobro čine glavnu komponentu turističkog proizvoda. K tome treba dodati antropogene turističke resurse poput kulturno-povijesnih spomenika, građevina te nematerijalne baštine, kao i gastronomske ponude koji zajedno čine obilježje atraktivnosti određene destinacije. Svi ti elementi atraktivnosti kod potrošača stvaraju različite osjećaje ugode. Tako su prirodne ljepote glavni motiv za dolazak i boravak turista u odabranoj turističkoj destinaciji i bitan su čimbenik održivog razvoja destinacije.

Park prirode Lonjsko polje smješten je u kontinentalnom dijelu Hrvatske i kao zaštićeno područje s netaknutom prirodom pretežno čini ruralni prostor pogodan za razvoj ruralnog turizma. Ruralni prostor PP Lonjsko polje ima sve pretpostavke za razvoj specifičnih oblika turizma, uključujući eko i etno turizam. Očuvana priroda i slaba naseljenost idealna su podloga za razvoj „doživljajnog turizma“ koji se temelji na boravku posjetitelja u autentičnim lokacijama s tradicionalnim načinom života, običajima i lokalnim događanjima. Uz navedeno važna je i raznolika kulturno-povijesna i enogastronomska ponuda destinacije. No kako bi posjetitelji mogli doživjeti autentični doživljaj u selima, potrebno je osigurati adekvatnu infrastrukturu, educirati lokalno stanovništvo, turističke djelatnike i povezati razne gospodarske subjekte. Lokalno stanovništvo treba se aktivnije uključiti u kreiranje aktivnosti vezanih s tradicijom, kulturom i specifičnim načinom života. Također se treba paralelno razvijati ekološka poljoprivreda i proizvodnja ekoloških autohtonih proizvoda koje je moguće brendirati kao autohtone proizvode ovoga kraja.

Cilj je ovog diplomskog rada istražiti nove mogućnosti razvoja specifičnih oblika turizma u funkciji dugoročnog održivog razvoja destinacije Parka prirode Lonjsko polje.

1.1. Problem i predmet istraživanja

Problem istraživanja u ovom radu odnosi se na analizu resursa i postojećeg stanja turističke ponude u Parku prirode (PP) Lonjsko polje. Područje PP Lonjsko polje vrlo je osjetljivo područje sa stanovišta prirodnih resursa i njihove bioraznolikosti. S druge strane, upravo atraktivnost i ljepota prirodnih resursa i kulturno-povijesne baštine privlači sve veći broj posjetitelja i turista, pa je potrebno zaštititi čitavo područja Parka od prevelikog turističkog prometa. Naime, potrebno je utvrditi kapacitete nosivosti prostora, posebno u najosjetljivijim zonama PP radi dugotrajne zaštite i održivog razvoja Parka. Osim toga potrebno je proširiti turističku ponudu specifičnim oblicima turizma koji mogu doprinijeti novoj kvaliteti turističkog proizvoda Parka prirode.

Predmet ovog diplomskog rada je istraživanje prirodnih i antropogenih resursa u funkciji održivog razvoja turizma u destinaciji PP Lonjsko polje. Lonjsko polje je park prirode koji obiluje atraktivnim prirodnim resursima te očuvanom kulturno-povijesnom baštinom tog kraja. Na temelju atraktivnosti prirodnih i antropogenih resursa PP Lonjsko Polje moguće je razvijati brojne specifične oblike turizma u funkciji dugoročnog održivog razvoja.

1.2. Svrha i cilj istraživanja

Svrha je ovog rada istražiti dosadašnje turističke aktivnosti razvoja u PP Lonjsko polje. Park prirode zaštićeno je područje koje obuhvaća više od 50 tisuća hektara prostora koji čine zemljišta, nizinske šume, poplavni travnjaci te zaštićeni biljni i životinjski svijet. Cjelokupnim kompleksom PP Lonjsko polje upravlja Javna ustanova Parka prirode Lonjsko polje (JUPPLP).

Istraživačka pitanja u ovom radu su sljedeća:

1. Kakva je sadašnja razvijenost postojeće turističke ponude?
2. Koji se sve specifični oblici turizma mogu razvijati u destinaciji PP Lonjsko polje na temelju postojećih turističkih resursa?

1.3. Metode istraživanja

U radu je korištena metoda istraživanja za stolom (engl. *desk research*) za pretraživanje sekundarnih izvora iz knjiga, časopisa, izvještaja i drugih publikacija (Marušić, Prebežac, Mikulić, 2019).

Od općih znanstvenih metoda (Zelenika, 1998) primijenjena je metoda analize za utvrđivanje stanja resursa i postojećeg stanja turističke ponude. Za spajanje pojedinih pojava radi stvaranja zaključaka primijenjena je metoda sinteze. Metoda komparacije korištena je za uspoređivanje istraženih pojava. Kako bi se pojedine činjenice utvrdile i uopćile na temelju međusobne povezanosti, primijenjena je metoda indukcije. Statističke metode rabile su se za obradu prikupljenih podataka i njihovu interpretaciju te za tablično i grafičko prikazivanje. Objasnjena je i metoda za izračun prihvatnog kapaciteta ili metoda kapaciteta nosivosti prostora (engl. *carrying capacity*), važna za prikaz maksimalnih prihvatnih kapaciteta destinacije Lonjsko polje.

1.4. Struktura rada

Rad se sastoji od šest poglavlja razdijeljenih u potpoglavlja, literature i priloga. U *Uvodu* su objašnjeni problem i predmet istraživanja, ciljevi istraživanja te metode istraživanja i struktura rada. U drugom poglavlju, koje nosi naslov *Obilježja i vrste prirodnih i antropogenih resursa*, objašnjeni su pojam i određenje turističkih resursa, prostor kao temeljni turistički resurs, prirodni resursi kao turističke atrakcije te društveni (antropogeni) resursi.

Treće poglavlje, pod naslovom *Vrste i specifični oblici turizma* (selektivni oblici), objašnjava vrste turizma te razlike među vrstama i specifičnim oblicima turizma. Zatim je predočen pregled različitih specifičnih oblika turizma. U ovom poglavlju posebno je objašnjena „ekonomija doživljaja“ kao okosnica razvoja specifičnih oblika turizma.

Četvrto poglavlje *Analiza turističkih resursa i razvijenosti turizma u Parku prirode Lonjsko polje* ključno je poglavlje ovog rada u kojem su analizirani turistički resursi i razvijenost turizma u Parku prirode Lonjsko polje. Pri tome su posebno obrađeni prirodni

resursi, zatim društveni resursi te turistički kapaciteti Lonjskog polja. Analiza postojeće turističke ponude Parka prirode obuhvaća analizu fizičko-geografskih elemenata te društveno-geografskih elemenata PP Lonjskog polja.

U petom poglavlju *Prijedlog koncepcija razvoja specifičnih oblika turizma u Parku prirode Lonjsko polje* razrađen je prijedlog održivog razvoja specifičnih oblika turizma u PP Lonjsko polje. Posebno su prikazani specifični oblici turizma koji se temelje na prirodnim resursima te oni kojima su osnova društveni resursi. U zadnjoj točki ovog poglavlja prikazani su neki modeli upravljanja specifičnim oblicima turizma u destinaciji. Šesto je poglavlje *Zaključak* u kojem se sažimaju najvažnije spoznaje do kojih se došlo u radu.

2. OBILJEŽJA I VRSTE PRIRODNIH I ANTROPOGENIH TURISTIČKIH RESURSA

U ovom se poglavlju opisuju turistički resursi, njihova obilježja i vrste. Turizam se zasniva na prirodnim i antropogenim resursima kao najatraktivnijim elementima turističkih proizvoda koji privlače mnogobrojne posjetitelje i turiste. Razvoj turizma u Hrvatskoj prati globalne trendove od kojih je najvažniji trend održivog razvoja turizma.

Glavni je prirodni resurs prostor sa svim svojim obilježjima. O njemu ovisi razvoj vrsta i oblika turizma u određenoj destinaciji. Isto tako pažnju turista privlači i kulturna baština našeg kraja. I prirodni i društveni resursi mogu biti jednako važni u destinaciji i najčešće djeluju kumulativno. Oni mogu privlačiti posjetitelje samostalno ili zajednički; naime, u destinaciji prirodni resursi mogu biti primarni za razvoj turističkog proizvoda, a društveni resursi mogu djelovati kao dopuna i obratno. Primjerice, u našim destinacijama „sunca i mora“, more kao prirodni resurs primarni je motiv za dolazak posjetitelja, a kulturno-povijesna baština može biti dopunski motiv za izbor destinacije.

2.1. Pojam i određenje turističkih resursa

U ekonomiji se resursi pojavljuju kao čimbenici pomoću kojih se može pokrenuti neki ekonomski proces za ostvarivanje određenih ekonomskih ciljeva. U širem smislu resursi podrazumijevaju „materijalna i duhovna dobra koja se mogu ekonomski iskoristiti“ (Bilen prema Čavlek i sur., 2011: 125) radi stvaranja nove vrijednosti. Prema Bilenu, u turizmu se resursi dijele na dvije skupine (u Čavlek i sur., 2011: 131) i to na prirodne (biotropne) resurse i na društvene (antropogene) resurse.

Jedan od temeljnih resursa u turizmu jest prostor sa svim svojim obilježjima. U turizmu je prostor temeljni resurs koji svojim različitim atraktivnim elementima sudjeluje u kreiranju turističkog proizvoda, a razmjenjuje se na turističkom tržištu. Temeljna je karakteristika prostora da je on količinski i kvalitativno ograničen, a time je ujedno i sve više oskudan resurs. Upravo obilježje ograničenosti prostornih resursa dovodi do pojave da su oni podložni iscrpljivanju te su zbog toga izuzetno skupi. To je zbog toga što se resursi neprekidno troše, a

ljudske potrebe bivaju sve veće zbog sve brojnijeg stanovništva. Primjerice, 1987. godine na svijetu je statistički zabilježeno 5 milijardi stanovnika, dok je 2020. godine registrirano oko 8 milijardi (<https://dzs.gov.hr/vijesti/svjetski-dan-stanovnistva/1199/10.3.2024.>).

Takve demografske promjene izazivaju sve veću potrošnju različitih resursa u svim područjima ljudskih djelatnosti. Zbog toga su danas mnogi prirodni resursi pred iscrpljivanjem, pa se traže njihovi alternativni izvori. Primjerice, zalihe nafte i drugih ruda sve se više smanjuju, pa se traže zamjenski resursi u obnovljivim izvorima energije.

Poseban problem u korištenju resursa, prema Bartoluciju (2013: 134), proizlazi iz činjenice što postoje obnovljivi, ali i neobnovljivi resursi. Obnovljivi resursi se neprestano obnavljaju uz uvjet da se koriste racionalno i da se ne zagađuju (zemlja, izvori pitke vode, sunce i drugo). Neobnovljivi resursi ne mogu se nakon uporabe reproducirati ili obnoviti u istoj količini i kvaliteti (nafta, rude, šume i drugo). Zbog njihova iscrpljivanja moraju se zamijeniti drugim resursima. Prostor kao temeljni resurs u turizmu također je podložan iscrpljivanju i devastaciji, pa se sve više traže održivi načini njegove upotrebe.

2.2. Prostor kao temeljni turistički resurs

Najvažniji resurs u turizmu je prostor koji svojom privlačnošću potiče ljude iz različitih područja da posjećuju određena atraktivna receptivna područja i u njima zadovoljavaju svoje turističke potrebe. Važnost prostora u turizmu proizlazi iz činjenice što on postaje predmetom razmjene u vidu određenog turističkog proizvoda koji se razmjenjuje na tržištu (more, planine, klima). Bilen navodi da su turistički resursi prirodna i društvena dobra koja se mogu turistički valorizirati u nekom prostoru, a turisti ih posjećuju zbog njihove privlačnosti (prema Čavlek i sur., 2011: 129). Turizam može pozitivno djelovati na prostor, ali može ostavljati i negativne posljedice. Utjecaj turizma na prostor može biti višestruk (Vukonić, Keča, 2001: 95):

- Turizam čuva kvalitetu prostora kao svoj najatraktivniji resurs, ulaže sredstva u njegovu zaštitu i regeneraciju.

- Turizam stvara vlastiti prostor te ga čini dostupnim ljudima u vidu prometnica, građevina i drugih infrastrukturnih objekata. Pri tome je moguće i neatraktivne turističke prostore urediti travnjacima, nasadima i slično.
- Turizam valorizira prostor kroz različite turističke kapacitete te prostor u turizmu dobiva ekonomsku vrijednost.
- Turizam može degradirati prirodni prostor u želji da ga prilagodi svojim potrebama, što može narušiti obilježja prostora (npr. korištenje pomorskog dobra).

Iako nije uvijek moguće postići prirodnu ravnotežu prostora, važno je štete na prostoru svesti na minimum. Uza sve pozitivno djelovanje turizma na prostor koje dovodi do stvaranja dodane vrijednosti, u današnjem masovnom turizmu brojni su negativni utjecaji turizma na prostor. Na štetne posljedice turizma na prostor odavno su upozoravali poznati znanstvenici u turizmu. Tako je na primjer Krippendorf, u svojoj poznatoj knjizi „Putujuće čovječanstvo“ (1986.), upozorio svijet na „žderače krajobraza“ koji se velikim dijelom pojavljuju u turizmu. U Hrvatskoj je veliki pobornik zaštite prostora u turizmu bio Alfier koji je u svojim radovima kritizirao posljedice masovnog i sezonskog turizma (1977.). Upravo on, gotovo prije pedeset godina ističe probleme prekomjerne izgradnje turističkih objekata, *betonizaciju* obale i degradaciju mora i ostalih prirodnih resursa, ali i potrebu za zaštitom i očuvanjem resursa.

Problem devastacije prostora danas je mnogo veći ne samo u Hrvatskoj nego na cijelom Sredozemlju. Zbog toga su planiranje prostora i zaštita okoliša međusobno uvjetovane aktivnosti. Turizam je najviše zainteresiran za očuvan prostor i zaštićen okoliš koji čine osnovu njegovog razvoja. U destinacijama se, osim turizma, prostorom koriste i druge djelatnosti te posebno lokalno stanovništvo. Stoga bi očuvanje i zaštitu prostora trebali provoditi svi njegovi korisnici u destinaciji. Zbog toga je važna zaštita prirodnih resursa poput šuma, morske obale, zemljišta, pustinja, planina, zraka i dr. kako bi se „čovjek mogao vratiti svojim korijenima“ (Krippendorf, 1986: 98). Međutim, nerealno bi bilo tražiti da se zbog zaštite prirode obustavi razvoj turizma, smatra Vukonić (1994: 86).

Razvoj masovnog turizma ima pozitivne, ali i negativne učinke. Prema Bartoluciju (2013: 183), masovni turizam stvara veliki turistički promet, visoke prihode i dobit koristeći se prednostima ekonomije razmjera ili obujma odnosno dovodi do sniženja prosječnih troškova po jedinici usluge, što otvara mogućnost ostvarivanja veće dobiti. Međutim „masovni turizam ne ostavlja dovoljno vremena prirodi za vlastitu regeneraciju“ (Bartoluci, 2013: 64). Primjerice, Nacionalni park Plitvička jezera posjeti godišnje više od milijun posjetitelja, većinom u srpnju i kolovozu, što ostavlja negativne posljedice na prirodu Nacionalnoga parka (<https://www.plitvice-etnogarden.com/hr/plitvicka-jezera-ultimativni-vodic> /10. 3. 2024.). Zbog toga u istraživanjima turizma treba s jednakom pozornošću valorizirati i pozitivne i negativne učinke kako bi se uspostavila ravnoteža između prostornih mogućnosti i izgrađenih turističkih kapaciteta, kao i drugih utjecaja na prostor. Turizam treba razvijati na temelju prostornih planova destinacije i definiranjem kapaciteta nosivosti.

2.3. Prirodni resursi kao turističke atrakcije

U ovom potpoglavlju detaljnije će se objasniti uloga i vrste prirodnih resursa u turizmu. Prirodni resursi u zadovoljavanju ljudskih potreba utječu na različite funkcije (odmor, oporavak, rekreacija, osvježenje i sl.). Prirodni resursi čine najatraktivniji, a time i najprivlačniji element turističke potražnje bilo samostalno ili u kombinaciji s drugim resursima. Vrste prirodnih resursa prema Bilenu (2004: 28) su sljedeći: klimatski, geomorfološki, hidrografski, biogeografski, pejzažni i dr.

Klimatski prirodni turistički resursi obuhvaćaju različite tipove klime, insolaciju, vlažnost i temperaturu zraka, vjetrove, količine i vrste oborine i sl. Geomorfološke turističke resurse čine različiti reljefni oblici prostora poput planina, vulkana, klisura, kanjona, špilja, krških polja i sl. Hidrografski prirodni resursi za turizam imaju posebnu važnost jer ih čine oceani, mora, jezera, rijeke, podzemne vode, termalne vode i sl. Biogeografske turističke resurse čine različite vrste flore i faune. Pejzažni turistički resursi sadrže planinske, nizinske te primorske pejzaže i dr. Prirodni turistički resursi su osobito važni za razvoj turizma u pojedinim turističkim destinacijama, i to najčešće u kombinaciji s povoljnim klimatskim resursima. Primjerice, hidrogeografski resursi posebno su vezani za područja s povoljnom, najčešće

toplom klimom, ali i drugim obilježjima klime. Oni omogućuju razvoj kupališno-odmorišnog turizma kakav je razvijen na Sredozemlju te osobito u Hrvatskoj.

Iznimno su važni i geomorfološki prirodni resursi koji omogućuju razvoj planinskog, sportsko-rekreacijskog osobito skijaškog turizma, koji se odvijaju najčešće u visinskim planinskim predjelima (iznad 1000 metara visine). Biogeografski prirodni turistički resursi koriste se kao različiti oblici flore koja može djelovati u kombinaciji s ostalim prirodnim resursima ili samostalno (npr. Nacionalni park Plitvička jezera). Slično se može reći i za faunu koju čine različite vrste životinjskog svijeta. Oni se najčešće javljaju kao popratni sadržaj u različitim turističkim destinacijama, ali mogu se koristiti i samostalno kao u primjeru zoološkog vrta. Pejzažni prirodni resursi sastavni su dio planinskih, nizinskih ili primorskih područja i osobito su privlačna atrakcija za posjetitelje (npr. parkovi). Uloga prirodnih resursa u turizmu osobito je važna u vidu različitih oblika prirodnih atrakcija koje su najprivlačniji element za posjetitelje u određenim destinacijama.

Klimatski prirodni resursi najснаžniji su za privlačenje posjetitelja jer oni najviše posjećuju područja s najpovoljnijim klimatskim prilikama. Prednosti povoljnih klimatskih prilika jesu: toplo more, broj sunčanih dana u godini, temperatura vode i zraka. Zbog toga destinacije s najpovoljnijim klimatskim uvjetima, poput sredozemnih destinacija, privlače najveći broj posjetitelja tijekom cijele godine. Isto se može reći i za destinacije u planinskim područjima koje obiluju najvećim brojem snježnih dana, prikladnom visinom i temperaturom. One privlače mnogobrojne turiste jer omogućuju različite oblike sportsko-rekreacijskog turizma kao što je skijaški turizam. Takve karakteristike prirodnih resursa tipične su za destinacije alpskog područja iznad 1000 metara nadmorske visine u Austriji, Švicarskoj ili Sloveniji.

Turizam u Republici Hrvatskoj (RH) vezan je pretežno za primorski prostor obale i otoke u kojem se ostvaruje više od 90 % turističkog prometa. Međutim, prostor „zelene Hrvatske“, koji nije adekvatno turistički valoriziran, obiluje brojnim prirodnim resursima na cijelom kontinentalnom prostoru. U planinskom dijelu prostora nalaze se brojne prirodne atrakcije poput planina, špilja, stijena, vidikovaca, kanjona i dr. U ruralnom dijelu Hrvatske osobito je bogat biljni svijet koji čine šume, oranice, pašnjaci, parkovi, botanički vrtovi. Osim

toga, za posjetitelje je vrlo atraktivan i životinjski svijet divljači u raznim lovištima, kao i ribolovna područja. Zaštićena prirodna baština iznimno je atraktivna za posjetitelje u koju se, prema Zakonu o zaštiti prirode (NN br. 80/13, čl. 111.), ubrajaju: nacionalni parkovi (osam), strogi rezervati (dva), parkovi prirode (dvanaest), posebni prirodni rezervati (osamdeset), regionalni parkovi (dva), spomenici prirode (stotinu i devetnaest), značajni krajobrazi (osamdeset i tri), zaštićena močvarna područja (dva), park šume (trideset i pet), spomenici parkovne arhitekture (arboretum), stotinu i dvadeset jedan lokalitet u RH (<https://www.nn.hr/10.3.2024.>).

Republika Hrvatska izuzetno obiluje atraktivnim prirodnim resursima važnima za razvoj turizma i privlačenje posjetitelja. Neki od njih, poput nacionalnih parkova, imaju najviši oblik međunarodne zaštite od strane UNESCO-a, dok ostali imaju nacionalnu zaštitu te su posebno zaštićeni zakonom. Poznato je da je turizam u Republici Hrvatskoj važna ekonomska aktivnost te je potrebno minimizirati njegove negativne utjecaje na okoliš i osigurati očuvanje resursa važnih za razvoj turizma. To potvrđuje i istraživanje TOMAS iz 2019. u kojem se navodi da je najzastupljeniji motiv dolaska u kontinentalnu Hrvatsku očuvana priroda (32 %) (<https://repozitorij.iztg.hr/islandora/object/iztg%3A20/datastream/FILE0/view/27.4.2024.>).

2.4. Društveni (antropogeni) resursi kao turističke atrakcije

Društveni (antropogeni) resursi različiti su objekti i događanja koji privlače ljude u određena turistička područja. Bilen navodi da su to sadržaji koji imaju estetska i znamenita svojstva, a stvarani su stoljećima kod različitih naroda i etničkih skupina u davnoj ili bliskoj prošlosti (prema Čavlek i sur., 2011: 147). Oni imaju posebna obilježja kao turističke atrakcije koje privlače brojne turiste i posjetitelje u stare gradove, sakralne objekte, kulturno-povijesne spomenike pa čak i u čitave države (npr. Vatikan). U literaturi, Bilen (2006: 36) ove atrakcije/resurse najčešće dijeli na: kulturno-povijesne, etno-socijalne, umjetničke, manifestacijske i ambijentalne resurse. Posjetitelji žele upoznati takve resurse, učiti o njima te uživati u njima.

Kulturno-povijesne turističke resurse čini skupina atrakcija koje su stvorene u prošlim civilizacijama, a predstavljaju urbanističke cjeline, spomenike i objekte te umjetnička

ostvarenja različitih kulturnih sadržaja u kiparstvu, slikarstvu i drugim područjima koji imaju estetske i druge vrijednosti. One zadovoljavaju različite kulturne potrebe posjetitelja, mogu djelovati samostalno ili pak zajedno s drugim sadržajima u turizmu. Iz povijesti civilizacija posjetitelje osobito privlače građevine stvorene diljem Rimskog Carstva te brojni spomenici stare Grčke koji izgledom i načinom gradnje te estetskim svojstvima simboliziraju visoke domete povijesno-kulturnog razvoja. Objekti kao što su hramovi, kupališta, kazališta, slavoluci, trgovi, zidine, spomenici i slikarska djela nalaze se gotovo u svim mediteranskim zemljama.

Tijekom povijesti su mnoge zemlje, zbog nesigurnosti i zaštite od raznih osvajača, gradile obrambene dvorce koji su danas posebna atrakcija za turiste. Sva ta arhitektonska baština očuvanija je u prostorima koje je industrijalizacija manje zahvatila, kao što su kod nas npr. gradovi Dubrovnik i Trogir. Europski gradovi predstavljaju posebnu kulturno-povijesnu baštinu pojedinih zemalja i glavni su motiv posjeta brojnih turista i izletnika. Osobito se ističu Rim, Beč, Budimpešta, Prag i dr. Hrvatska također pripada toj kulturno-povijesnoj baštini u kojoj se ističu gradovi Zagreb i Varaždin te posebno gradovi na moru poput Rijeke, Zadra, Splita, Dubrovnika i dr. U Hrvatskoj su gradovi najčešće privlačni za brojne turiste koji ih posjećuju ili za turiste koji putuju u Hrvatsku na odmor pa usput žele upoznati njenu kulturno-povijesnu baštinu.

Etno-socijalni turistički resursi, prema Bilenu, obuhvaćaju različite dijelove materijalne i nematerijalne (duhovne) kulture pojedinih zemalja. Posebno se pri tome ističu elementi nematerijalne baštine poput narodnih igara, pjesama i glazbe, različitih običaja, narodne nošnje, gastronomske vještine (prema Čavlek i sur., 2011: 150-151). Također se ovamo ubrajaju različite socijalne osobine naroda (gostoljubivost, uslužnost i sl.). Bogatstvo tih resursa ima posebnu ulogu u privlačenju posjetitelja koji žele upoznati različita kulturna obilježja naroda i etničkih skupina. Oni mogu biti osnovni ili dopunski motiv privlačenja posjetitelja. Etno-socijalni turistički resursi važni su za bolje vrednovanje i očuvanje vlastitog identiteta pojedinih naroda.

Umjetničke turističke resurse čine spomenici kulturno-povijesnog razvoja naroda, kao i dostignuća u arhitekturi te likovnoj, glazbenoj i kazališnoj umjetnosti, navodi Bilen (2011.). Oni također mogu predstavljati osnovnu ili dopunsku ponudu u turizmu, a imaju odgovarajuće

odgojno-obrazovno djelovanje. Ti resursi obuhvaćaju muzeje, galerije, zbirke, knjižnice, kazališne priredbe, folklorne manifestacije i sl.

Manifestacijski turistički resursi podrazumijevaju razne manifestacije poput kulturnih, sportskih, zabavnih, vjerskih, znanstvenih ili gospodarskih. Svaka od navedenih manifestacija privlači mnogobrojne posjetitelje i može se reći da svaka od njih ima „svoju publiku“. Gotovo svaka zemlja ima svoje prepoznatljive manifestacije poput filmskih festivala (Cannes, Venecija, Pula), kazališnih događanja (Dubrovačke ljetne igre), glazbenih manifestacija (novogodišnji koncert u Beču) te brojnih sportskih manifestacija svjetskog, europskog te nacionalnog značaja. Različite manifestacije privlače ciljano veliki broj posjetitelja, ali i turista.

Ambijentalne turističke resurse, navodi Bilen, čine prostorne cjeline koje je stvorio čovjek u bližoj ili daljoj povijesti (prema Čavlek i sur., 2011: 153). Tu je moguće spomenuti urbane prostore kao što su trgovi, arhitektonske cjeline, sportski objekti, morske luke itd. Oni najčešće nisu glavni motiv privlačenja posjetitelja, već je njihova uloga u privlačenju dopunska. U Hrvatskoj je moguće istaknuti veliki broj ambijentalnih resursa kao što su: Gornji grad u Zagrebu, Stari grad u Varaždinu, Osječka tvrđa te posebno stari gradovi na Jadranu kao što su Rovinj, Motovun, Zadar, Split i Stari grad Dubrovnik. Neki od tih gradova imaju najvišu svjetsku zaštitu UNESCO-a, kao što je slučaj sa Starim gradom Dubrovnik. Sva ta obilježja ambijentalnih turističkih resursa imaju posebnu privlačnost za turiste i posjetitelje.

U kontinentalnom dijelu Hrvatske, posebno u ruralnom prostoru, postoje vrlo vrijedni prirodni i društveni turistički resursi koji su samo djelomično turistički valorizirani. Neki od njih su upravo parkovi prirode.

3. VRSTE I SPECIFIČNI OBLICI TURIZMA – SELEKTIVNI OBLICI TURIZMA

Vrste turizma šira su područja turizma koja se najčešće klasificiraju prema specifičnim obilježjima prostora na kojima se razvijaju. Tako u Hrvatskoj postoje različite vrste turizma vezane za obalu, more i otoke, zatim turizam u gradovima, toplicama, planinama te u ruralnom prostoru. Pojedine vrste turizma sadrže različite specifične oblike koji se u literaturi nazivaju i selektivnim oblicima turizma. Specifični oblici turizma unapređuju kvalitetu turističke ponude te stvaraju pretpostavke cjelogodišnjeg turizma.

Najčešći su specifični oblici turizma ekoturizam, kulturni, zdravstveni, nautički, vjerski, lovni, ribolovni, gastro turizam i dr. Razvoj specifičnih oblika turizma u destinaciji može kvalitetnije zadovoljiti potrebe potražnje i trendove u turizmu te stvoriti turistički proizvod više dodane vrijednosti. O navedenim vrstama i oblicima turizma bit će više govora u ovom poglavlju.

3.1. Vrste turizma

Suvremeni turizam ima temeljno obilježje masovnosti koje mu daje posebni naziv masovni turizam. U procesu socijalizacije i demokratizacije turizma Vukonić (2010: 18) navodi da je riječ o procesu koji od „socijalnog turizma“ vodi u fazu „turizma za sve“. Na temelju toga suvremeni turizam postaje masovni turizam koji čine velik broj putovanja i velik broj dolazaka turista u određene turističke destinacije. Masovni turizam ima za posljedicu visoke ekonomske učinke koji se mjere brojem dolazaka, brojem noćenja te visinom turističke potrošnje. Većina destinacija u svijetu razvija masovni turizam čije prednosti proizlaze iz „ekonomije obujma“ koja dovodi do maksimalnog prihoda, ali i maksimalne dobiti poslovnih subjekata u destinaciji. Brojni su pozitivni učinci masovnog turizma, no on istovremeno donosi i određene negativne posljedice za destinaciju.

Prema Vukoniću (2010: 40), masovni turizam ostaje „trajno obilježje turizma u budućnosti, ali njime treba znati upravljati“. Alternativu masovnom turizmu čine ekoturizam, zeleni turizam i alternativni turizam koji se zajedničkim imenom nazivaju održivi turizam.

Takvi različiti oblici turizma nazivaju se selektivni ili specifični oblici turizma (Bartoluci, Nakić, 2023: 173). Svaka turistička destinacija ima specifične turističke resurse koji omogućuju razvoj različitih vrsta i oblika turizma. U Hrvatskoj razlikujemo sljedeće vrste turizma: odmorišno-kupališni turizam, urbani turizam, ruralni, planinski i termalno-kupališni turizam (Bartoluci, Nakić, 2023: 179). U nastavku će se pojasniti spomenute vrste turizma.

- **Odmorišno-kupališni turizam**

Ovu vrstu masovnog turizma čine putovanja na odmor mnogobrojnih domaćih i inozemnih turista u različite destinacije na moru i otocima, a more je glavni privlačni faktor u određenoj destinaciji. To je tzv. odmor „sunca i mora“ koji se odvija pretežno u glavnoj turističkoj sezoni (od šestoga do devetog mjeseca). U Hrvatskoj se godišnje gotovo 90 % turističkog prometa realizira u ta četiri ljetna mjeseca glavne sezone (https://www.iztg.hr/files/file/RAZNO/2023/2023_02_02_Turisticka-statistika---Hrvatska-2022.pdf. /10. 3. 2024.).

Istraživanje TOMAS 2019. godine pokazuje da je za više od 80 % gostiju more glavni motiv dolaska u hrvatske destinacije (Marušić i sur., 2020.). Iako se odmorišno-kupališni turizam odvija i u toplicama, na rijekama, jezerima i drugdje, turizam u primorskim destinacijama čini glavninu turističkog prometa u Hrvatskoj. Radi prevladavanja sezonskog karaktera odmorišno-kupališnog turizma nužno je razvijati i ostale vrste turizma, a osobito specifične oblike turizma koji nisu vezani isključivo za ljetnu turističku sezonu.

- **Urbani turizam**

Urbani turizam odnosi se na područja gradova i većih urbanih cjelina. Urbani turizam čine različiti sadržaji koji zadovoljavaju različite potrebe turista, a uključuju sljedeće aktivnosti (Smith i sur., 2010.): razgledavanje kulturno-povijesne baštine, muzeja i galerija, posjete kazalištu, koncertima i zabavama, posjete festivalima i događanjima te odlazak u ugostiteljske objekte. Turisti često na putovanju kombiniraju različite aktivnosti. Svaka je destinacija po

svojim atrakcijama jedinstvena, primjerice Big Ben u Londonu, Eiffelov toranj u Parizu, Bečki novogodišnji koncert, Gornji grad u Zagrebu itd.

U Hrvatskoj je urbani turizam razvijen u većim gradovima poput Zagreba, Splita, Dubrovnika, Rijeke, Zadra, Osijeka, a prepoznatljiv je najčešće kao kongresni turizam, adventski turizam te turistički posjeti festivalima. U hrvatskim gradovima osobito je vrijedna i atraktivna kulturno-povijena baština koja omogućuje razvoj kulturnog, vjerskog i drugih oblika turizma. U gradovima se mogu razvijati brojni specifični oblici turizma koji u Hrvatskoj nisu do sada iskoristili sve svoje potencijale tijekom godine.

▪ **Ruralni turizam**

Odvija se u ruralnom prostoru, a uključuje različite turističke aktivnosti kojima se čovjek vraća prirodi (Bartoluci i sur., 2021: 174). Ruralni turizam obuhvaća različite oblike turizma kao što su: turizam u parkovima prirode, seoski turizam, ekoturizam, zdravstveni, kulturni i dr. Ključni elementi ruralnog turizma su sljedeći (Bartoluci i sur., 2016: 116): prirodni ruralni resursi (ravnice, šume, rijeke, jezera), seoski način života (obrti, lokalni događaji, gastronomija i sl.), naslijeđe (poput dvoraca, crkava, sela i sl.) te aktivnosti (jahanje, lov, ribolov, pješačenje, biciklizam). Ovakva vrsta turizma se sve više traži zbog mogućnosti boravka u prirodi i ekološki očuvanom okruženju.

Najvažniji oblik ruralnog turizma jest seoski turizam vezan za selo i život na selu te aktivnosti gastronomije, vinarstva i folklor. Prema *Nacionalnom katalogu ruralnog turizma* brojne su aktivnosti kojima se vlasnik seoskog gospodarstva može baviti kako bi unaprijedio razvoj ruralnog turizma i zadovoljio goste i turiste (Krešić i sur., 2015.). U posljednje vrijeme sve više turista uviđa da su mir i zelenilo najvažniji elementi kod odabira ruralne destinacije. Ruralni turizam posebno je razvijen u parkovima prirode poput Kopačkog rita i Lonjskog polja. U Hrvatskoj postoje izuzetni potencijali za intenzivniji rast ruralnog turizma jer od čitavog prostora Hrvatske, osim mora, 92 % prostora je ruralni prostor (Bartoluci, Hendija, Petračić, 2015: 191). Ruralni turizam sve je traženiji turistički proizvod no medijski nije u dovoljnoj mjeri predstavljen. Još 2015. godine usvojen je *Akcijski plan razvoja turizma ruralnih područja RH* (Ivandić, Kunst, 2015.). Iako su napravljeni pomaci u razvoju, još uvijek je na većem dijelu

ruralnih područja ruralni turizam u početnoj fazi razvoja. Ruralni turizam u Hrvatskoj nije dovoljno turistički valoriziran.

▪ **Planinski turizam**

Pripada u najstarije vrste turizma, a vezan je za najpoznatija planinska područja i masive. U Europi je planinski turizam najrazvijeniji u alpskom masivu koji se proteže od Francuske preko Švicarske, Italije, Austrije do Slovenije. To je turizam u geografskom prostoru planina, brda s posebnim klimatskim karakteristikama, bioraznolikosti flore i faune i sl., a omogućuje brojne aktivnosti na otvorenom (<https://www.unwto.org/publication/international-tourism-highlights-2019-edition/> 10. 3. 2024.). Aktivnosti koje se odvijaju u planinskom turizmu mogu biti: zimski i sportski turizam (alpsko skijanje, skijaško trčanje, sanjkanje), pješački planinski turizam s brojnim aktivnostima, avanturističke i sportske aktivnosti (brdski biciklizam, penjanje po stijenama, penjanje po ledu, speleologija i dr.).

U Hrvatskoj je planinski turizam slabije razvijen zbog relativno niskih planina koje su niže od 1500 m nadmorske visine iako neka područja poput Gorskoga kotara imaju dugu tradiciju planinskog turizma. Veliki problem hrvatskih planina je nedostatak prirodnog snijega posljednjih godina što umanjuje mogućnost razvoja zimskog sportskog turizma. Unatoč tome brojne su neiskorištene mogućnosti planinskog turizma poput izletničkog, pješačkog i drugih sportsko-rekreacijskih oblika turizma.

▪ **Termalno-kupališni turizam**

Ova vrsta turizma vezana je za toplično-kupališna mjesta koja omogućuju razvoj zdravstvenog turizma u klimatski povoljnim kupališnim mjestima radi zdravstvene preventive, liječenja ili rehabilitacije (Vukonić, Čavlek, 2001: 454). Terapija u toplicama uključuje termomineralnu vodu i druge prirodne resurse koji pozitivno utječu na zdravlje ljudi. Među najpoznatije vrste toplica moguće je ubrojiti, prema Međunarodnom SPA udruženju (SPA- „*Sanus per aquam*“ – vodom do zdravlja): toplice s mineralnim izvorima, termalne izvore odnosno morsku vodu, klupska lječilišta, destinacijska lječilišta, lječilišta unutar hotela,

medicinske spa centre. Ova vrsta turizma u Hrvatskoj ima dugu tradiciju u toplicama (Lipik, Daruvar, Krapina, Varaždin, Stubica, Tuhelj, Topusko). Osim toplica, zdravstveni turizam razvija se i na moru, primjerice u Opatiji, Crikvenici, Lošinj i dr. S obzirom na izuzetno veliki broj termalno mineralnih i ljekovitih izvora vode, termalno-kupališni turizam nije adekvatno razvijen u odnosu na susjedne zemlje (Slovenija, Mađarska, Italija), što otvara potrebe i nove mogućnosti razvoja termalno-kupališnog turizma.

3.2. Obilježja specifičnih oblika turizma

Specifični oblici turizma danas se pojavljuju pod različitim pojmovima kao selektivni oblici turizma, turizam posebnih interesa i sl. Iako se radi o sličnim pojmovima, neki autori razlikuju specifične oblike turizma u odnosu na selektivne. Neovisno o možebitnim razlikama u nazivu, specifični oblici turizma mogu se definirati kao oni oblici turizma „koji se temelje na specifičnim interesima turista za sadržajima i aktivnostima u određenoj turističkoj destinaciji“ (Bartoluci, Škorić, 2009: 1). To znači da su turisti vođeni specifičnim motivima i interesima za određene oblike turizma kao što su kulturni turizam, sportski, zdravstveni, nautički turizam i sl. Takvi turisti ne traže samo „vrijednost za novac“ nego i „vrijednost za zadovoljstvo“ jer im je cilj doživjeti jedinstveni turistički proizvod koji se razlikuje od konvencionalnog masovnog turističkog proizvoda (Kesar prema Bartoluci, Čavlek, 2007: 50). Motivi su pokretači turista prema destinacijama koje pružaju mogućnosti optimalnog zadovoljenja njihovih potreba, želja i interesa. Ti motivi mogu biti unapređenje zdravlja, upoznavanje kulture i povijesti, sportski motivi, učenje stranih jezika i drugo. Specifični oblici turizma razvijaju se u onim destinacijama koje posjeduju atraktivne i kvalitetne resurse za pružanje usluga turistima. Tu se prvenstveno misli na prirodne resurse koji pružaju mogućnosti zadovoljenja specifičnih potreba turista u zdravstvenom turizmu, sportskom, nautičkom, ekoturizmu, seoskom turizmu, lovnom i ribolovnom turizmu. Osim toga, za specifične oblike turizma koriste se posebno izgrađeni resursi za pružanje usluga poput *wellnessa*, održavanje kulturnih, sportskih i vjerskih manifestacija, vinskih i gastronomskih manifestacija, kockarnica i sl. Neka od obilježja specifičnih oblika turizma mogu biti (Kesar prema Čavlek, 2011: 55) sljedeća:

- organizirani su na individualnoj osnovi ili u manjim skupinama
- mogu razvijati obiteljsko poduzetništvo

- investicije su manje nego u masovnom turizmu
- objekti su manjega kapaciteta i građeni su u autohtonom stilu
- tržište je homogenije od tržišta masovnog turizma.

Nositelj razvoja specifičnih oblika turizma jest turistička destinacija na moru, u ruralnom prostoru, u planinskim područjima, u urbanim središtima i sl. Bartoluci (2013: 187) navodi da se specifični oblici turizma mogu u destinaciji razvijati kao primarna turistička ponuda ili dopunski turistički proizvod. Kao primarna turistička ponuda, specifični oblici turizma vežu se za prirodne resurse: more, termalno-mineralne vode, planinska područja, ruralna područja i dr. Kao dopunski turistički proizvod, specifični oblici turizma mogu biti u odmorišno-kupališnom turizmu kao kulturni, gastronomski, vjerski turizam i sl. U tom slučaju oni predstavljaju svojevrsnu dodanu vrijednost osnovnom turističkom proizvodu.

3.3. Vrste specifičnih oblika turizma

Kao što je prethodno rečeno, specifični oblici turizma nastaju na temelju motiva, interesa i posebnih potreba koje turisti žele zadovoljiti u određenoj turističkoj destinaciji. Zbog toga turisti biraju destinacije koje imaju optimalne mogućnosti za zadovoljenje njihovih potreba, a cjenovno su im prihvatljive. Stručnjaci u turizmu prikazuju različite vrste specifičnih oblika turizma (Bartoluci, Nakić, 2023: 179): ekoturizam, seoski, zdravstveni, kulturni, nautički, turizam događaja, sportsko-rekreacijski, lovni i ribolovni, kongresni, vjerski, gastronomski i vinski te ostale oblike turizma. Osim ove, moguće su i drugačije klasifikacije vezane za posebne resurse i za razvoj specifičnih oblika turizma. Specifični se oblici turizma u novije vrijeme razvijaju kao protuteža negativnim utjecajima masovnog turizma. Specifični oblici turizma najčešće ne generiraju masovni turistički promet i imaju manji negativni utjecaj na prostor i okoliš. Oni bi se trebali razvijati u skladu s motivacijom posjetitelja za određenom destinacijom. Iako i pojedini specifični oblici turizma stvaraju masovnost (skijaški oblik turizma, nautički turizam na Sredozemlju, kulturni turizam u Veneciji i sl.), u većini slučajeva ne prelaze gornju granicu kapaciteta nosivosti destinacije jer se odvijaju tijekom cijele godine, što znači da imaju manju sezonalnost. Većina specifičnih oblika turizma trebala bi se odvijati na temelju planova razvoja u skladu s prihvatnim kapacitetima destinacije. To se posebno

odnosi na ruralna područja koja nisu dovoljno turistički izgrađena (npr. Slavonija i Baranja) te na zaštićena područja.

➤ **Ekoturizam**

Jedna od definicija ekoturizma koju je dalo Međunarodno ekoturističko društvo glasi: „Ekoturizam je odgovorno putovanje u prirodna područja koja čuvaju okoliš i poboljšavaju dobrobit lokalnog stanovništva i uključuju tumačenje i obrazovanje turista“ (Bartoluci, Nakić, 2023: 190). Sa stanovišta prirodnih resursa za svaku vrstu i oblik turizma moguće je reći da ima elemente ekoturizma jer se odvija u prirodnom okruženju. Međutim, ekoturizam je, kao specifični oblik turizma, odgovorni turizam koji čuva okoliš i uvažava interese lokalnog stanovništva. Pobornici ekoturizma zalažu se za izgradnju ekološke svijesti, poštovanje lokalne kulture, očuvanje biološke raznolikosti, što predstavlja osnovu održivog razvoja ekoturizma u lokalnoj zajednici, ali i kod turista. U cilju dugoročnog održivog razvoja bilo bi uputno izraditi studiju procjene utjecaja na okoliš posebno kada se radi o zaštićenom području (Kotler i sur., 2010: 730).

Ekoturizam se najčešće odvija u ekološki osjetljivim i zaštićenim prirodnim područjima kao što su nacionalni parkovi, parkovi prirode, park šume i sl. U Hrvatskoj to je uređeno Zakonom o zaštiti prirode (NN 80/13, čl. 111.) kojim su zaštićena određena područja, zaštićene svojte (biljne i životinjske vrste) te zaštićeni minerali, sirovine i fosili. Izgradnja objekata i sadržaja strogo je kontrolirana i u skladu je s ekološkim standardima. Ekoturizam se zbog toga razvija prema načelima održivog razvoja: ekološkim, sociokulturnim, tehnološkim te ekonomskim načelima koja su međuovisna i usklađena.

➤ Seoski turizam

Seoski turizam pretpostavlja boravak u seoskoj sredini koja posjetiteljima pruža prirodni ambijent sela te različite mogućnosti aktivnog sudjelovanja u radu na seoskom gospodarstvu te u različitim manifestacijama (Kesar prema Čavlek i sur., 2011: 64). Seoski turizam dio je ruralnog turizma, a njegovu osnovu čini seosko poljoprivredno gospodarstvo koje pruža i ugostiteljske usluge na temelju vlastitih poljoprivrednih proizvoda. Prema *Priručniku o bavljenju seoskim turizmom* (Baćac, 2011.), seoski turizam može obuhvaćati: turistička seljačka obiteljska gospodarstva, vinotočja i vinske ceste, izletišta/restorane, tradicijske i ruralne kuće za odmor, ekoetno sela, ekogospodarstva i dr. Seoski turizam intenzivnije se razvija i u Hrvatskoj posljednjih godina (Slavonija, Baranja, Međimurje, zaleđe Istre i Dalmatinske zagore i drugdje) po uzoru na zemlje u okruženju osobito u Mađarskoj i Sloveniji. U Hrvatskoj su područja pogodna za razvoj seoskog turizma parkovi prirode kao što su Kopački rit i Lonjsko polje.

➤ Zdravstveni turizam

Jedno od najstarijih i najsnažnijih motiva turističkih kretanja jest očuvanje i poboljšanje zdravlja, a turizam sa svojim različitim oblicima dobiva zdravstvenu funkciju. Zdravstvena funkcija turizma utječe na psihofizičko zdravlje čovjeka, a ostvaruje se programima liječenja, rehabilitacije i prevencije bolesti (Bartoluci, Škorić, Andrijašević, 2021: 153). Spoznaja o utjecaju turizma na zdravlje u najranijoj povijesti dovela je do razvoja lječilišnih centara u staroj Grčkoj i Rimu te u Hrvatskoj. Svjedoče o tome ostaci uređenih lječilišta uz termalne izvore vode iz rimske povijesti. Na temelju motiva za poboljšanjem zdravlja nastao je specifični oblik turizma – zdravstveni turizam. Zdravstveni turizam razvija se u povoljnim klimatskim uvjetima uz termalne izvore i druge prirodne resurse koji pozitivno djeluju na zdravlje ljudi.

Danas se zdravstveni turizam razvija kao lječilišni, zdravstveno-preventivni te *wellness* turizam. Lječilišni zdravstveni turizam provodi se različitim programima liječenja bolesti lokomotornog sustava, artroza, krvožilnog sustava i kožnih bolesti. Zdravstveno-preventivni oblik turizma bavi se programima prevencije bolesti odnosno sprečavanjem nastajanja bolesti i očuvanjem zdravlja. *Wellness* turizam obuhvaća područja zdravoga kretanja, vježbanja,

prehrane i opuštanja radi poboljšanja zdravlja. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) definirala je „*wellness* kao cjelovit koncept zdravlja i osjećaj blagostanja „*well-being*““ (Andrijašević, 2021: 217). *Wellness* turizam ima mnoge prednosti koje može ostvariti u destinaciji: uključuje u svoje programe prirodne resurse i pomaže u njihovoj zaštiti i očuvanju, doprinosi očuvanju okoliša, može biti poticaj poduzetništvu u malim i srednjim poduzećima, utječe na produženje sezone u destinaciji te može stvoriti novi imidž destinacije.

Zdravstvenim turizmom u Hrvatskoj bave se lječilišta i specijalne bolnice, turističke organizacije i *wellness* centri. Turističke destinacije koje se bave zdravstvenim turizmom mogu biti toplice, primorska mjesta, planinska mjesta i ruralna turistička područja.

➤ **Kulturni turizam**

Kulturni turizam oblik je turizma u kojem su turisti motivirani različitim kulturnim sadržajima koje posjećuju. Turisti u kulturnom turizmu putuju s ciljem da bi upoznali kulturno-povijesnu baštinu nekog grada ili neke druge destinacije. On ne predstavlja samo „putovanje u prošlost“, već teži upoznavanju suvremenog načina života nekog grada ili većeg turističkog prostora (Vukonić, Čavlek, 2001: 186). Kulturni turizam obuhvaća kretanje turista prema različitim kulturnim atrakcijama koje žele upoznati da bi zadovoljili svoje kulturne potrebe.

Turiste koji putuju radi upoznavanja kulturnih sadržaja možemo podijeliti u tri skupine (Čorak, Mikačić, Tomljenović, 2006: 12): turisti motivirani kulturom (primjerice, posjet Dubrovniku i Dubrovačkim ljetnim igrama), turisti inspirirani kulturom (najčešće motivirani koncertima, izložbama), turisti privučeni kulturom (ako im se usput, prilikom posjeta nekog mjesta nude određene kulturne atrakcije). Kulturni turizam u Hrvatskoj razvijen je u gradovima s bogatom kulturno-povijesnom baštinom poput Zagreba, Varaždina, Dubrovnika, Zadra, Splita i dr. Postoje i brojne druge destinacije u Hrvatskoj s atraktivnim prirodnim resursima i kulturno-povijesnom baštinom pa se također bave kulturnim turizmom npr. nacionalni parkovi i parkovi prirode.

➤ **Nautički turizam**

Nautički turizam obuhvaća plovidbu i boravak turista-nautičara na plovnim objektima, kao i boravak u lukama nautičkog turizma radi odmora, krstarenja i rekreacije, prema Zakonu o pružanju usluga u turizmu (NN 130/17, čl.84.). Aktivnosti u nautičkom turizmu mogu biti: boravak u lukama nautičkog turizma, najam plovila (čarter) te krstarenja.

Nautički turizam u Hrvatskoj dobio je razvojni zamah osobito poslije osnivanja ACI-a (Adriatic Club International) u koji su udružene dvadeset i dvije marine s oko sedam tisuća vezova (<https://tehnika.lzmk.hr/aci-d-d///>10. 3. 2024.). Primarni kapaciteti u nautičkom turizmu jesu luke nautičkog turizma s određenim brojem vezova, brodogradilišta i parkirališta, trgovinski i ugostiteljski objekti te servisne službe. Sekundarni kapaciteti su objekti za sport, rekreaciju i zabavu. Primarne kapacitete u Hrvatskoj čine: sidrišta, privezišta plovila, suhe marine i odlagališta plovnih objekata te marine sa svim potrebnim sadržajima. Prema podacima, u Hrvatskoj postoji 85 marina s 18.942 veza (https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/04-03-04_01_2019.htm/ 10.3.2024.). Osim na moru, nautički turizam može se razvijati na rijekama i jezerima (npr. u Vukovaru na Dunavu).

➤ **Turizam događaja**

Ovaj oblik turizma naziva se još događajni ili manifestacijski turizam (engl. *event tourism*), a zasniva se na različitim događajima poput kulturnih, zabavnih, vjerskih, poslovnih i sl. događaja. Različiti događaji predstavljaju posebnu vrstu atrakcija koje privlače turiste s namjerom da ih upoznaju i uživaju u njima. Događaji doprinose imidžu destinacije, a mogu biti lokalni, nacionalni i međunarodni. Lokalni događaji su obično vjerske manifestacije, nacionalni su sportske manifestacije, a tzv. međunarodni događaji mogu biti svjetska nogometna prvenstva, Olimpijske igre i sl. Kod nas turistički događaji mogu biti: kulturna događanja, vjerska događanja, sportska događanja, gospodarske manifestacije i ostalo (Kušen, 2002: 119). U RH su posebno posjećena hodočašća i vjerske manifestacije u Mariji Bistrici, Aljmašu, Trsatu i drugim svetištima koja privlače tisuće vjernika i posjetitelja.

➤ **Sportsko-rekreacijski turizam**

Turizam u kojem je glavni motiv putovanja i boravka turista u određenoj turističkoj destinaciji sport može se definirati kao sportski turizam. Sportski turizam s dodatkom rekreacijskih aktivnosti moguće je nazvati sportsko-rekreacijskim turizam (Bartoluci, 2021: 99). Sportski turizam u Hrvatskoj može poprimiti razne oblike: natjecateljski sportski turizam, zimski sportsko-rekreacijski turizam i ljetni sportsko-rekreacijski turizam. U natjecateljskom sportskom turizmu osnova za sva putovanja jest sudjelovanje u natjecanjima kako domaćim tako i međunarodnim. Zimski sportsko-rekreacijski turizam odvija se u zimskom periodu najčešće u planinskim zimskim centrima, ali i na moru, rijekama i jezerima. Ljetni sportsko-rekreacijski turizam odvija se u ljetnom periodu na moru, rijekama i jezerima, ali i u planinama i ruralnim područjima. To znači da su različite sportske aktivnosti glavni motivi putovanja u određene turističke destinacije radi sudjelovanja u natjecanju, uživanja navijača i gledatelja ili bavljenja sportskom rekreacijom. Sportske aktivnosti u ovom obliku turizma najčešće su vezane za kolektivne sportove poput nogometa, košarke, rukometa i sl. Osim toga brojne su aktivnosti i u individualnim sportovima poput atletike, tenisa, plivanja, jedrenja i dr. Upravo sportska natjecanja i sportski događaji od domaćih do međunarodnih privlače velik broj sudionika, što sportsko-rekreacijskom turizmu daje posebnu važnost.

➤ **Lovni i ribolovni turizam**

Lovni turizam odvija se u šumama i na posebnim područjima gdje je dopušten lov na nisku i visoku divljač. U našoj zemlji lovni turizam razvijen je u ruralnim šumovitim područjima koja obiluju bogatstvom divljači. U lovnom turizmu sudjeluju domaći i inozemni lovci turisti. Danas se lovni turizam sve manje koristi za odstrel divljači, već služi za proučavanje, promatranje i foto-safari. Lovni turizam u Hrvatskoj danas se odvija prema pravilima lovstva koje propisuje Zakon o lovstvu (NN 99/18 čl. 66. – 67.), a provodi ga Hrvatski lovački savez i lovačka društva. Prema navedenom Zakonu, lov je dopušten u određenom dijelu godine, ovisno o vrsti divljači, i na određenom području. Lovačka društva vode brigu o uzgoju i prehrani divljači, o odstrelu, o snimanju divljači i drugim aktivnostima koje su propisane Pravilnikom o sadržaju, načinu izrade i postupku donošenja, odnosno odobravanja lovno-gospodarske osnove, programa uzgoja divljači i programa zaštite divljači (NN 40/2006, čl. 46.,

51., 52.). U pojedina lovišta u Hrvatskoj (Baranju, Slavoniju, Međimurje i dr.) dolaze i strani lovci najčešće iz susjednih zemalja (Slovenije, Italije) koji odsjedaju u ugostiteljskim objektima i provode lovne aktivnosti uz pomoć vodiča i članova lovačkog društva na određenom području. Lovstvo je i gospodarska aktivnost o kojoj brinu Hrvatske šume, lovački savezi i lovačka društva te turističke zajednice i drugi subjekti. Lovni turizam može biti vrlo unosan prema ekonomskim učincima, ali mora se odvijati kontrolirano u skladu s pravilima lovstva.

Ribolovni turizam odvija se na moru, rijekama i jezerima i drugim vodenim površinama. Ribolovni turizam ima elemente sportskog turizma jer služi za različite oblike natjecanja. S druge strane, ribolov je korisna aktivnost jer služi za ulov ribe za prehranu. Ovaj oblik turizma kod nas je vrlo razvijen kako na moru tako i u kontinentalnom dijelu Hrvatske. Ribolovni turizam reguliran je Zakonom o morskom ribarstvu (NN 62/17, čl. 36. – 38.) te Zakonom o slatkovodnom ribarstvu (NN 63/19, čl. 40.). Na temelju tih Zakona postoji nekoliko pravilnika i uredbi kojima su regulirana pravila ribolova i ribolovnog turizma u morskom i slatkovodnom ribarstvu. Ribolovni turizam je prema navedenim aktima sportska i sportsko-rekreacijska aktivnost koju provode domaći članovi ribolovnih društava ili pak turisti. Svi sudionici u ribolovnom turizmu moraju imati dozvolu za tu aktivnost i ponašati se u skladu s važećim pravilnicima.

➤ **Kongresni turizam**

Kongresni turizam koji se još naziva i M.I.C.E. turizam predstavlja jedan od najznačajnijih oblika turizma za razvoj neke destinacije, a potiče i razvoj drugih oblika turizma. Akronim M.I.C.E. ima značenje poslovni sastanci (engl. *meetings*), poticajna (insentivna) putovanja (engl. *incentives*), kongresi i konferencije (engl. *congress & conventions*) te sajmovi i izložbe (engl. *events & exhibitions*) (<https://www.seebtm.com/mice-meetings-incentives-conferences-and-exhibitions/> 10. 3. 2024.). Ovaj oblik turizma vrlo je razvijen u svijetu. U Hrvatskoj se kongresni turizam sve intenzivnije razvija posljednjih godina u gradovima na moru i u kontinentalnom dijelu Hrvatske. U tome prednjače Zagreb, Varaždin, Osijek, Rijeka, Rovinj, Opatija, Zadar, Split te osobito Dubrovnik. Najveća prednost kongresnog turizma u Hrvatskoj proizlazi iz činjenice da se on odvija pretežno izvan glavne turističke sezone u hotelima visoke kategorije (četiri i pet zvjezdica). Kongresni turizam privlači mnogobrojne

domaće i inozemne posjetitelje visoke platežne moći, što generira višu razinu turističke potrošnje od ostalih oblika turizma. Osim toga on ima snažne promocijske učinke na domaćem i inozemnom tržištu jer se poslovni ljudi vrlo često vraćaju u kongresne destinacije, a i izravno promoviraju destinacije kongresnog turizma.

➤ **Vjerski turizam**

Vjerski turizam pripada najstarijim oblicima turizma jer datira još iz prapovijesne turističke epohe. Naime, ljudi su već u najranijoj povijesti putovali na različita hodočašća u tada već poznata vjerska odredišta (Grčka, Rim, Meka i Medina). Ovaj se turizam najčešće definira kao putovanje izvan mjesta stalnog boravka u vjerska i duhovna odredišta radi vjere i hodočašća (Vukonić, 1990: 1). Vjerski turizam danas je poznat u cijelom svijetu, a vezan je za brojne sakralne objekte, vjerske događaje i hodočašća. U europskim zemljama prednjače vjerska odredišta Vatikan, Lourdes, Fatima i dr. U Hrvatskoj su najpoznatija marijanska svetišta: Marija Bistrica, Trsat, Sinj, Aljmaš, Ludbreg s poznatim hodočašćem za Veliku i Malu Gospu.

Najpoznatije vjersko središte je Zagreb sa svojom katedralom. Osim katoličkih svetišta, u Hrvatskoj postoji nekoliko svetišta muslimanske vjeroispovijesti (Zagreb, Rijeka, Gunja) te Srpske pravoslavne crkve u Zagrebu, Vukovaru. Sva ta svetišta su okupljališta velikog broja vjernika osobito na dane određenih svetkovina (Velika Gospa, Božić, Uskrs, Ramazan). U većini hodočašća radi se o izletničkom turizmu (jednodnevni posjetitelji), a u određenim slučajevima radi se i o stacioniranim gostima. Vjerske manifestacije pokreću i druge društvene i gospodarske manifestacije poput folklornih i glazbenih manifestacija te sajmova. Zbog toga je vjerski turizam u RH jedan od pokretača ne samo turističkih kretanja nego i drugih društvenih i gospodarskih aktivnosti.

➤ **Gastronomski i vinski turizam**

Pojavljuju se kao samostalni oblici turizma ili kao dopunske aktivnosti u ostalim specifičnim oblicima turizma. Hrvatska kao izrazito receptivna turistička zemlja ima dugu tradiciju na cijelom svom prostoru, upravo tih oblika turizma. Svaka regija ima svoje

specifičnosti u gastronomiji i vinarstvu koje su daleko poznate ne samo u Hrvatskoj nego i šire. Jadranska turistička regija nadaleko je poznata po svojoj mediteranskoj zdravoj prehrani visoke kvalitete i vrijednosti. U tome se ističu vrlo različite vrste ribe i ribljih specijaliteta, bogatstvo voća i povrća, maslinovog ulja te posebno različitih sorti vina. U kontinentalnom dijelu Hrvatske postoji više regija koje su poznate u gastronomiji i vinskom turizmu. Posebno se tu ističe unutrašnjost Istre, zagrebačka regija, Dalmatinska zagora, međimurska i varaždinska regija, sisačko-moslavačka regija, zapadna i istočna Slavonija te posebno Baranja. Svaka od navedenih mini-regija ima svoju specifičnu kuhinju i gastronomske specijalitete po kojima je poznata. Znakovita su i vrlo kvalitetna vina u spomenutim regijama. Svaka regija ima specifičnosti za određene vrste vina od Istre, Dalmacije, Međimurja, Zagorja, Jaske, Moslavine, Kutjeva te Baranje. Na vinskim kartama svijeta odavno su poznate neke sorte vina: traminac, graševina, muškat, portugizac, teran, malvazija, žlahtina, dingač i ostali. Turisti koji posjećuju vinske ceste i podrume traže vrhunsku gastronomiju specifičnu za određeno područje. Oni ostvaruju visoku turističku potrošnju, ali su ujedno i promotori gastronomskog i vinskog turizma Hrvatske.

3.4. Ekonomija doživljaja kao okosnica razvoja selektivnih oblika turizma

Ekonomija doživljaja nova je paradigma u ekonomskoj teoriji koja svoju primjenu sve više nalazi u turizmu (<https://vuv.hr/predmet/ekonomija-doživljaja-i-turizam/> 29. 4. 2024.). To je novi pristup u održivom razvoju turizma koji se svodi na optimalno zadovoljenje turističkih potreba temeljenih na doživljajima turista i lokalnog stanovništva na razini destinacije. Raniji pristup turističke politike u Hrvatskoj odvijao se po formuli „vrijednost za novac“, a imao je sljedeće ciljeve (Bartoluci, 2013: 239):

- osigurati uvjete za dinamičan razvoj turizma te njegovu konkurentnost na turističkom tržištu
- optimalno zadovoljiti turističke potrebe
- zaštititi turističke resurse i održivi razvoj
- osigurati uvjete za profitabilno poslovanje poslovnih subjekata u destinaciji.

Glavni je cilj turističke destinacije postizanje najviše kvalitete turističkog proizvoda, a važnu ulogu u postizanju tog cilja ima menadžment destinacije. Takav menadžment može se nazvati menadžment ukupne kvalitete (TQM – engl. *total quality management*), odnosno, to je upravljanje cjelokupnom kvalitetom destinacije. Sustav TQM orijentiran je na tržište kupaca. U sustavu potpune kvalitete „kupac je kralj“ jer proces počinje i završava s kupcem (Avelini Holjevac prema Bartoluci, Čavlek, 2007: 57). Prilikom odabira destinacije u današnje doba digitalizacije, većina turista dobro je informirana o destinaciji koju bira, ekološki je osviještena i svjesna značenja „vrijednosti za novac“.

Kriterij izvora i zadovoljstva u destinaciji je „percipirana vrijednost“ za potrošače. „Percipirana vrijednost za potrošača predstavlja odnos između percipiranih koristi i troškova koji proizlaze iz ponude i njezinih značajki“ (Pandža Bajs, 2012: 282). Upravljanje potpunom kvalitetom turističke destinacije složeno je zbog velikog broja različitih dionika, ali je potrebno. To bi trebao osigurati destinacijski menadžment organizacija zajedno sa svim dionicima. Percipirana vrijednost za posjetitelja uključuje ne samo percepciju kvalitete turističkog proizvoda već i percepciju usluge, ali i doživljajno iskustvo. Prema Petzu (2010.), percepcija uključuje aktivno prerađivanje primljenih i postojećih informacija te njihovu interpretaciju temeljenu na prethodnim znanjima, pamćenju, stavovima, očekivanjima, emocijama i osobinama ličnosti. Doživljaj kao psihološki proces povezan je s procesom percipiranja jer osobe nemaju čiste osjete već percepte (lat. *percipere* = usvojiti) kojima usvajaju značenje predmeta, pojava i događanja u okolini. Percepcija je proces kojim naša osjetila primaju informacije iz okoline i prenose ih u mozak. Osjetilima vida, sluha, mirisa, dodira i okusa mi doživljavamo svijet oko sebe. Sa stajališta psihologije, doživljaj je složena aktivnost, navodi Petz (2010.), i može se podijeliti na tri vrste doživljaja:

- kognitivne, koji se odnose na djelovanje objektivnog svijeta i načina na koji se taj svijet osjeća
- emocionalne, kojima se reagira na vanjske prilike većom ili manjom ugodom ili neugodom
- motivacijske, koji istovremeno s emocionalnim reagiranjem osobu navodi na poduzimanje neke (re)akcije, a jakost te motivacije ovisi o tome koliko je određeni podražaj važan.

Svi navedeni oblici doživljaja djeluju sinergijski i stvaraju jednu jedinstvenu cjelinu doživljaja tijekom turističkih aktivnosti. Zbog toga se može reći da je svako doživljajno iskustvo jedinstveno i drugačije za svakog potrošača.

Današnji su turisti obrazovani, multikulturalni, fleksibilni, spremni za nove doživljaje. Na putovanju su pažljiviji u potrošnji, ali zahtjevniji nego prije. Prilikom planiranja putovanja, u fokusu su im emocije koje putovanje stvara. Zato su emocije ključni faktor pri posredovanju usluga ili pružanju vlastite usluge. Danas turisti putuju iz dubljih, promišljenijih motiva nego ranije (Čavlek i sur., 2011.).

Turisti ne traže više samo proizvod i uslugu, stoga kvaliteta proizvoda nije više dovoljan faktor pri donošenju odluka o izboru destinacije. Autentični doživljaji postaju ključni za privlačenje posjetitelja. U današnje doba, u kojem vlada visoka zasićenost ponudama i konkurencija na tržištu, samo zadovoljavanje potreba na temelju kvalitete i funkcionalne vrijednosti proizvoda jest prošlost. Takvu vrijednost konkurencija može lako kopirati. Stoga doživljaji postaju važno sredstvo prilikom pozicioniranja turističkog proizvoda, a time stvaraju diferencijaciju na tržištu i podižu konkurentsku prednost. Oni predstavljaju dugotrajni oblik vrijednosti za turista jer pobuđuju emocionalnu reakciju i stvaraju trajno iskustvo.

Prema Vraneševiću (2016.), turistički doživljaj predstavlja ukupno očekivanje i nesvakidašnje obećanje te nastojanje da se u određeno vrijeme, na određenoj destinaciji to obećanje prenese turistu. Također, za stvaranje turističkog doživljaja uz inovativnost i kreativnost bitno je uključiti i osnovne sastavnice turističkog doživljaja koje Vranešević (2016.) navodi, a to su: prijevoz do destinacije, klima, krajolik, smještaj, zabava, atrakcije, izleti, stanovništvo u destinaciji, hrana i pića. Splet tih sastavnica međusobno povezanih u turističkom proizvodu stvara neopipljiv emocionalan doživljaj koji je dodatno valoriziran trajnim iskustvom. Vranešević (2016.) navodi da u kreiranju turističkog doživljaja važnu ulogu igraju elementi koji čine tzv. načelo 6E, a to su: uzbuđenje (engl. *excitement*), bijeg (engl. *escape*), ekologija (engl. *ecology*), zabava (engl. *entertainment*), obrazovanje (engl. *education*) i doživljaj (engl. *experience*). Turistički doživljaj nastaje u tri faze (Kos, 2019: 21): faza prije putovanja, faza putovanja i faza poslije putovanja u destinaciju. Prije početka putovanja posjetitelji zamišljaju odabranu destinaciju i događaje te imaju razna očekivanja. Temeljem

prikupljenih informacija tijekom putovanja, stvaraju si predodžbu o mogućim događajima, a nakon putovanja ti događaji ostaju im u trajnom pozitivnom ili negativnom sjećanju.

Prilikom stvaranja autentičnog turističkog doživljaja koji se u turističkoj ponudi integrira kao dodana vrijednost turističkog proizvoda određene destinacije, uza sve navedeno važna je uključivost i potpora svih dionika destinacije. Važno je da osoblje u turizmu s turistima zna komunicirati na emotivno inteligentan način, da zna slušati turiste, prepoznati njihove želje, pokazati razumijevanje za njihove probleme ili situacije. Također treba biti empatično i pokazati interes za rješavanje svih prepreka koje se mogu negativno odraziti na stvaranje emocionalnog doživljaja. Nosioci stvaranja i pružanja turističkog proizvoda s naglašenom ekonomijom doživljaja lokalno na nivou destinacije trebaju biti gradovi, turističke zajednice, turističke agencije, lokalna zajednica, lokalne ustanove i institucije i dr. Potpora lokalnoj destinaciji u razvoju takvog turizma moraju biti i nacionalne institucije poput Ministarstva turizma, Ministarstva kulture, Ministarstva pomorstva, prometa i infrastrukture i sl.

Ekonomija doživljaja kao okosnica razvoja specifičnih oblika turizma vrlo je značajna jer specifični oblici turizma u destinaciji predstavljaju turizam posebnih interesa koji mogu poticati stvaranje i pružanje posebnih turističkih doživljaja i iskustava. Naime, specifični oblici turizma zasnivaju se na motivima, interesima, željama i zadovoljstvu turista koji biraju destinacije koje mogu optimalno zadovoljiti njihove potrebe i želje, ali i stvoriti jake emocionalne doživljaje temeljene na prirodnim i kulturnim atraktivnostima destinacije. Na tim kriterijima razvijaju se specifični oblici turizma te predstavljaju novu ili dodanu vrijednost destinacije. Sve to dovodi do više razine kvalitete, većeg zadovoljstva posjetitelja, a time i do bolje konkurentnosti destinacije na tržištu.

Prema novom marketinškom pristupu turistički potrošači su u središtu interesa turističke destinacije jer sve počinje i završava s njima. Specifični oblici turizma bazirani na prirodnim i društvenim resursima Lonjskog polja mogu optimalno zadovoljiti različite motive, interese i potrebe posjetitelja i nude potpuni doživljaj ruralne zajednice, njihovu kulturu i način života. Pružaju relaksirajući ambijent, mir, prekrasne pejzaže, predstavljaju promjenu u odnosu na urbanu svakodnevicu. Prednost hrvatskog turizma je visoka razina očuvanosti prirode, ekosustva, velika bioraznolikost. Hrvatsku obilježava očuvan prirodni krajolik od mora do

nizinskih krajeva, dio je ekološke mreže očuvanih područja EU-a Natura 2000. Velik dio kopnenog teritorija, čak 38,1 %, u okviru je Natura 2000 i ima obilježja zaštićenih područja (<https://repositorij.iztzg.hr/islandora/object/iztzg%3A20/datastream/FILE0/view/27>. 4. 2024.). To su vrijednosti na kojima Hrvatska treba temeljiti kvalitetno upravljanje i razvoj dugoročno održivog turizma. Treba stvarati kvalitetne turističke proizvode koji će pružiti više doživljaja i zadovoljstva, što će povećati potražnju koja će se pozitivno odraziti i na prihod lokalnog stanovništva. Zadovoljstvo korisnika u povratnoj je sprezi s najboljim ekonomskim učincima u destinaciji. Na taj način se ostvaruje uzajamni odnos između turista i pružatelja usluga u destinaciji koji rezultira najvišim stupnjem zadovoljstva, a ujedno i generira optimalne ekonomske učinke poslovnih subjekata u destinaciji.

Iz toga proizlazi, navodi Vuković (2017: 346) da „u središtu svih ekonomija doživljaja suvremenog, održivog turizma nalazi se koncept vrijednosti za potrošača (engl. *customer value*)“. Vrijeme u kojem živimo, razvoj tehnologije, promjene u stavovima i percepciji stvara društvo koje traži „ono“ nešto više.

U „ekonomiji iskustva“ doživljaji i iskustvo postali su vrhunska tržišna vrijednost, a potrošači u turizmu traže dublje, raznovrsnije i intenzivnije doživljaje tijekom putovanja. Iskustvo potrošača u turizmu je dominantan oblik hedonističkih vrijednosti i kvalitete integriranog turističkog proizvoda koje se uglavnom temelje na emocijama potrošača u turizmu (Vuković, 2017.).

Ponuda turističkih proizvoda s naglašenim korisničkim iskustvom i „nuđenjem“ doživljaja promovira i valorizira prirodne i kulturno-povijesne resurse u destinaciji.

4. ANALIZA TURISTIČKIH RESURSA I RAZVIJENOST TURIZMA U PARKU PRIRODE LONJSKO POLJE

Park prirode Lonjsko polje jedan je od dvanaest parkova prirode u Republici Hrvatskoj, a po svojim prirodnim obilježjima sličan je Parku prirode Kopački rit. To su dva jedinstvena parka prirode koji pripadaju europskom močvarnom području. Atraktivnost Parka prirode Lonjsko polje temelji se na posebnim prirodnim resursima i njihovoj bioraznolikosti te na antropogenim resursima koji predstavljaju jedinstvenu kulturno-povijesnu baštinu ovoga kraja. U nastavku se detaljnije analiziraju turistički resursi i postojeća turistička ponuda u PP Lonjsko polje. Iako prirodni resursi čine zasebnu cjelinu, u turističkoj ponudi djeluju zajedno s društvenim resursima u privlačenju posjetitelja. Specifičnost fizičko-geografskih obilježja ovog područja doprinijela su tome da ovo područje postane zaštićenim parkom prirode. Osim toga, postoje očuvani kulturno-povijesni resursi u obliku sela posebne tradicijske arhitekture te različitih oblika nematerijalne kulturno-povijesne baštine, što zajedno s prirodnim resursima čini osnovu za razvoj turizma u ovome kraju.

4.1. Prirodni resursi

Park prirode Lonjsko polje iznimno je bogat prostor prirodnim resursima. Jedinstven je i atraktivan zbog raznolikosti biljnog i životinjskog svijeta. Smješten je na 506 km² prostora koji se proteže većim dijelom u Sisačko-moslavačkoj županiji te dijelom u Brodsko-posavskoj županiji. Godine 1990. godine proglašen je parkom prirode Zakonom o proglašenju Parka prirode Lonjsko polje (NN 11/90, čl. 1.).

Park prirode Lonjsko polje obuhvaća Lonjsko, Mokro i Poganovo polje. Ova poplavna područja imaju značajnu ulogu u sustavu za obranu od poplava. Kada se pomisli na poplavu, obično se misli na nepogodu, no u slučaju Lonjskog polja poplava doslovno „život znači“ za biljni i životinjski svijet koji obitava na tom području. Također, retencije u Lonjskom polju sastavni su dio sustava obrane od poplave. Taj je sustav jedan od prvih primjera u svijetu gdje se obrana od poplava bazira na poplavnim površinama. Retencije su važne za pročišćavanje voda iz vodotoka, a čitavo područje služi i za ublažavanje ekstremnih klimatskih promjena. Svake godine u ovo područje izljevaju se vode rijeke Save i njenih pritoka. Zbog takvog

periodičnog godišnjeg poplavljanja, kada je jedan dio godine dobar dio područja pod vodom, stvaraju se preduvjeti za život raznih biljnih i životinjskih vrsta. Vrijednosti Parka i u međunarodnim okvirima čine njegova očuvana prirodna poplavna područja bogata florom i faunom specifičnom za ovaj kraj. Na slici 1. vidi se roda na prostoru Parka koja je karakteristična za ovaj krajolik.

Slika 1. Roda u PP Lonjsko polje.

Izvor: <https://hkm.hr/zeleni-biseri/selo-cigoc-hrvatski-dom-bijeje-i-crne-rode/>
10. 3. 2024.

Na privlačnim vodenim rukavcima pokraj naselja Čigoč često obitavaju rode zbog obilja hrane koje pruža ovo močvarno područje.

Područje Parka prirode 70 % prekriva nizinska poplavna šuma hrasta lužnjaka i poljskog jasena, dok preostali prostor Parka čine nizinski travnjaci. Nakon poplave, voda se vrati u korito rijeke i ti travnjaci su blagodat za tradicijsko pašarenje. Oblik je to pašarenja gdje je blago zajedno na ispaši na velikim travnatim površinama. Nailazimo tu na autohtone pasmine domaćih životinja među kojima su poznata pasmina konja hrvatski posavac, hrvatski hladnokrvnjak te pasmina turopoljske svinje, posavske guske, ali i pasmina psa posavski gonič (https://rsis.ramsar.org/RISapp/files/48561580/documents/HR584_lit191011_3.pdf 13.3.2024.). Zahvaljujući prirodnim posebnostima, Park prirode postao je jedno od značajnijih zaštićenih područja u Europi. Park prirode Lonjsko polje dio je europske ekološke mreže

NATURA 2000 (<https://pp-lonjsko-polje.hr/pplp-u-medunarodnim-okvirima/natura-2000/> 13. 3. 2024.).

Međunarodnu važnost potvrđuje uvrštavanje Parka u Ramsarski popis 1993. godine i proglašenje Parka najvažnijim staništem ptica u Europi. Na području Parka prirode Lonjsko polje obitavaju dvije trećine od ukupne populacije ptica u Hrvatskoj, stoga je 1963. godine proglašen ornitološkim rezervatom. Ornitološki rezervati Parka prirode su u mjestima Krapje Dol i Rakita zbog iznimno velikog broja ptica (<https://pp-lonjsko-polje.hr/vrijednosti-parka/> 13. 3. 2024.). Mnogobrojna gnijezda bijelih roda na seoskim kućama ukazuju na suživot ljudi i roda, a selo Čigoč proglašeno je 1994. godine europskim selom roda te predstavlja posebnu atraktivnost

(https://rsis.ramsar.org/RISapp/files/48561580/documents/HR584_lit191011_3.pdf/ 13. 3. 2024.). Slika 2. prikazuje gnijezda roda na kućama sela Čigoč.

Slika 2. Rode u Čigoču.

Izvor: Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva RH

(2010.). *Prostorni plan parka prirode Lonjsko polje.*, preuzeto s

https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPLonjskoPolje//2-Knjiga%20II-NN37_2010.pdf /13. 3. 2024.

Bijele rode u selu Čigoč sagradile su brojna gnijezda te je ono postalo važna turistička atrakcija Lonjskog polja. Također, u mjesecu lipnju održava se i kulturna manifestacija, Dan europskog sela roda Čigoč.

U Parku prirode Lonjsko polje živi više od 550 biljnih vrsta, a osobito se ističe četverolisna raznorotka. Životinjski svijet također je izrazito bogat, a najbrojnije su ptice. Ima ih više od 250 vrsta. Osobito je važna ptica žličarka koja se gnijezdi samo na ovom području. Zatim tu žive i brojne druge ptice poput bijelih roda, raznih vrsta čaplji, orlovi štekavci i drugi. Osim toga, na ovim prostorima najvažnije je mrjestilište šarana čitavog dunavskog slijeva (<https://www.plantea.com.hr/priroda/park-prirode-lonjsko-polje/> 15. 3. 2024.). Upravo je atraktivnost prirodnih resursa najzanimljivija za posjetitelje. Najveći broj posjetitelja Parka prirode čine djeca i mladi ljudi za koje se organiziraju grupni posjeti. Isto tako, važno je privlačenje individualnih posjetitelja za koje je potrebno kreirati posebne programe posjeta.

4.2. Društveni resursi

Društveni ili antropogeni resursi PP Lonjsko polje obuhvaćaju različite vrste i oblike materijalne i nematerijalne kulturno-povijesne baštine ovoga kraja. Glavno obilježje društvenih resursa proizlazi iz načina života i aktivnosti ljudi ovoga kraja. Naime, različite vrste materijalne baštine stvorene su u višestoljetnoj povijesti i odražavaju način života, rada i stanovanja ljudi. Kada je riječ o Parku prirode Lonjsko polje, onda se u najvrjednije oblike materijalne kulturno-povijesne baštine ubraja graditeljska baština. To je svojevrsna kulturna ostavština koju čine stambene građevine koje govore o suživotu ljudi i prirode u ovome kraju.

Posebna su vrijednost graditeljske baštine stare drvene kuće od hrastovine i drugih prirodnih materijala koje se vizualno i estetski uklapaju u vizuru prostora. Graditeljska baština kao kulturno-povijesni resurs uvelike je očuvana i zaštićena u Parku prirode Lonjsko polje. Ona je svojevrsni kulturno-povijesni resurs koji samostalno privlači znatiželju domaćih i stranih posjetitelja. Kao takva predstavlja povijesnu baštinu moslavačkog kraja, a čine ju sela i naselja drvenih kuća te objekata za domaće životinje. Upravo je to posebnost Parka prirode koji obiluje brojnim objektima starih drvenih kuća za stanovanje, a u istom stilu tu su i brojne nastambe za domaće životinje. Tu se posebno ističe selo Krapje kao tipično selo europske graditeljske

baštine koje je taj status dobilo zbog velikog broja kuća tradicijske drvene arhitekture. Na slici 3. vidi se primjer drvenih kuća odnosno tradicijske arhitekture u selu Krapje.

Slika 3. Selo Krapje – tradicijska arhitektura.

Izvor: Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje (2010.). *Strategija razvoja održivog turizma Parka prirode Lonjsko polje*. Bilten Parka prirode Lonjsko polje, god. 12, br. 1, preuzeto s https://rsis.ramsar.org/RISapp/files/48561580/documents/HR584_lit191011.pdf/

15. 3. 2024.

Ove tradicionalne kuće, tzv. „čardake“, karakterizira gradnja od drva (hrastove daske), no kasnije se uz drvo u gradnji kombinirala cigla ili kamen. Kuće su izduženog pravokutnog tlocrta, najčešće poredane uz rub ceste. Kako bi ih zaštitili od kiše, graditelji su radili male „kroveke“ iznad prozora koji su uz zaštitnu imali i estetsku ulogu. Izvorni primjerci kuća tzv. „čardaka“ nalaze se u Gušću, Čigoću, Boku Palanjačkom i Gredi Sunjskoj. Drugo selo Parka prirode je Čigoč koje je proglašeno europskim selom roda, a koje također čine stare drvene kuće (<https://pp-lonjsko-polje.hr/vrijednosti-parka/> 15. 3. 2024.). Ostala sela na području Parka prirode imaju sačuvanu baštinu drvenih kuća, a tu se posebno ističu: Jasenovac, Drenov Bok, Plesmo, Trebež, Lonja, Suvoj, Mužilovčica, Kratečko, Mlaka, Košutarica, Puska i Stara Subocka.

Etno-socijalne turističke resurse ovoga kraja čini folklor karakterističan za ovo područje, a ambijentalni turistički resursi obuhvaćaju prostornu cjelinu Parka s pripadajućim turističkim sadržajima poput etno kuća i ugostiteljskih objekata. Specifičnost folklor za Sisačko-moslavačku županiju je narodna nošnja, vjerske i ostale narodne svečanosti. Različitost vrsta i oblika društvenih resursa čini posebnu atraktivnost Parka prirode Lonjsko polje, a zajedno s prirodnim resursima daje mu izrazito atraktivno turističko obilježje.

4.3. Analiza turističkih kapaciteta Lonjskog polja

Pod pojmom turističkih kapaciteta podrazumijevaju se različite kuće za odmor, ugostiteljski objekti za smještaj i pružanje ugostiteljskih usluga s pratećom infrastrukturom. S obzirom na to da se u dosadašnjem razvoju turizma Parka prirode Lonjsko polje pretežno razvijao izletnički turizam, vrlo je malo smještajnih objekata za višednevni boravak u samom Parku prirode. Međutim, na širem prostoru Parka prirode nalazi se nekoliko gradova koji imaju hotelske i druge smještajne kapacitete koji omogućuju smještaj turistima i drugim gostima Parka prirode. To su gradovi Novska, Kutina, Popovača, Sisak, Sunja, Kostajnica i Dubica. Iz navedenih gradova dolaze glavni posjetitelji Parka prirode kao individualni gosti, ali i školska djeca različitog uzrasta. Osim toga, na području Parka nalazi se veći broj sela i naselja iz kojih također dolaze posjetitelji iz domicilnih školskih ustanova.

Većinu posjetitelja Parka prirode čine jednodnevni izletnici. Postojeće smještajne kapacitete koriste ciljani posjetitelji ili turisti na proputovanju kroz ovo područje. Zbog takve strukture turističkih posjetitelja na području Parka prirode svega je nekoliko smještajnih objekata u starim drvenim kućama. Na ovom području registrirana su za smještaj 23 seoska domaćinstva sa 73 sobe i 155 kreveta (Zrakić Sušac i sur., 2021: 334). Na jednom mjestu nije moguće smjestiti grupu od 50 posjetitelja. Na prostoru Parka samo jedno mjesto ima kapacitete za smještaj 20-ak ljudi. Ostali smještajni kapaciteti apartmana i soba mogu prihvatiti dvije do osam osoba. Trenutačno je evidentirano 13 smještajnih jedinica u 8 od 14 naselja PP Lonjsko polje, što znači da u ostalim naseljima nema nikakve mogućnosti smještaja (https://rsis.ramsar.org/RISapp/files/48561580/documents/HR584_lit191011.pdf?language=en/ 25. 3. 2024.).

Osim toga, u selima na području Parka prirode postoje određeni ugostiteljski objekti s vrlo skromnom ugostiteljskom ponudom. Izuzetak čine ugostiteljski objekt „Ribič“ u Jasenovcu, etno selo „Strug“ te nekoliko ugostiteljskih objekata u okviru etno kuća. Na temelju postojećeg stanja moguće je zaključiti da su turistički kapaciteti skromni i ne daju mogućnosti usluživanja većeg broja posjetitelja. Osim ugostiteljskih objekata, na području Parka uređeni su izletnički centri Krapje, Čigoč i Crna roda Osekovo s uređenim izletničkim stazama. Ti objekti pružaju različite mogućnosti za sportsku rekreaciju.

4.4. Analiza postojeće turističke ponude Parka prirode Lonjsko polje

Postojeća turistička ponuda PP Lonjsko polje bazira se prvenstveno na atraktivnostima i specifičnostima fizičko-geografskih elemenata te društveno-geografskih obilježja Parka. Održiva turistička destinacija ima svoja temeljna unutarnja obilježja koja se mogu podijeliti na proizvodne elemente (geografski položaj, klima, vegetacija), zatim su tu elementi vezani za način života, egzistenciju i ponašanje lokalnog stanovništva (kultura, gostoljubivost, folklor) i elementi opće infrastrukture od prometnog položaja, povezanosti i sl., navodi Vuković (2017: 193). U nastavku će se analizirati navedena određena obilježja.

4.4.1. Analiza fizičko-geografskih elemenata Parka prirode Lonjsko polje

Park prirode Lonjsko polje najveće je zaštićeno močvarno područje u Republici Hrvatskoj. Zaštita ovog područja nastala je ponajviše zbog fizičko-geografskih obilježja prostora. Navedena obilježja mogu se promatrati kao: geološka obilježja, pedološka obilježja, hidrografska obilježja, geomorfološka obilježja, klimatska obilježja, vegetacijska obilježja prostora (https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPLonjskoPolje/2-Knjiga%20II-NN37_2010.pdf 25. 3. 2024.).

Geološka osnova Parka prirode Lonjsko polje obuhvaća naslage tla taložene tijekom vremena. Najzastupljeniji sloj ovdje je barski les jer pokriva oko polovine ukupne površine PP Lonjsko polje. Susreću se tu aluvijalne i barske naslage te kopneni les koji nastaju pod utjecajem poplave. Većina tih slojeva tla sadrži sedimente poput gline, mulja, pijeska i šljunka. Geološka raznolikost doprinosi bogatstvu prirodnih vrijednosti samoga Parka.

S pedološkog stajališta, većina tala na području PP Lonjskog polja su hidromorfna tla, odnosno ona imaju stalni ili povremeni suficit vode u jednom sloju ili cijelom dubinom (Vukadinović, Vukadinović, 2018.). Takva tla su plavljena i podzemnim vodama, no radi se o vodama nastalim isključivo iz padalina na vlastitom području. Tipično tlo koje nastaje uz rubove rijeka je fluviosol, a njegova struktura ovisi o učestalosti i jačini plavljenja područja (Husnjak, 2014.). Čestice koje prevladavaju u tom tipu tla su sitni pijesak i glina. Na središnjem području PP Lonjsko polje na barskim naslagama i lesu rasprostranjeno je čisto močvarno tlo, dok je u rubnim dijelovima zastupljeno djelomično hidromeliorizirano močvarno tlo, tj. tlo izmijenjeno čovjekovim djelovanjem. Proizvodni potencijal tla dosta je nizak, ali se na njemu unatoč svega uzgaja industrijsko bilje, a znatan dio je i pod šumama i pašnjacima. Dio tla u PP Lonjsko polje ima ilovastu ili pjeskovito-ilovastu teksturu jer nastaje na fluvijalnim nanosima. Takva tla su općenito plodonosna zbog svojih fizičkih, bioloških i kemijskih svojstava te se iskorištavaju za proizvodnju povrća i poljoprivrednu proizvodnju (Husnjak, 2014.).

Hidrografske značajke ovog područja su vode tekućice. Vodotoci PP Lonjsko polje dio su vodnog područja sliva rijeke Save, a na ovom prostoru dijele se na: slivno područje Lonja-Trebež, slivno područje Banovina, slivno područje Subocka-Strug te slivno područje Šumetlica-Crnec. Rijeka Sava rubni je vodotok prostora PP Lonjsko polje te značajno utječe na vodni režim odnosno učestalost i visinu plavljenja, čime omogućuje život i opstanak biljnog i životinjskog svijeta na ovom prostoru. Kroz PP Lonjsko polje prolazi rijeka Lonja, pritoka rijeke Save, te Veliki Strug koji se ulijeva u Savu na izlazu iz Lonjskog polja. Od ostalih rijeka značajno je još spomenuti Ilovu, Pakru i Subocku. U nekim europskim zemljama „moderno upravljanje rijekama“ za posljedicu ima stvaranje „izgrađenog okoliša“ odnosno poplavna područja pretvaraju se u poljoprivredna ili industrijska. Na taj način smanjuje se prostor prirodnih retencija.

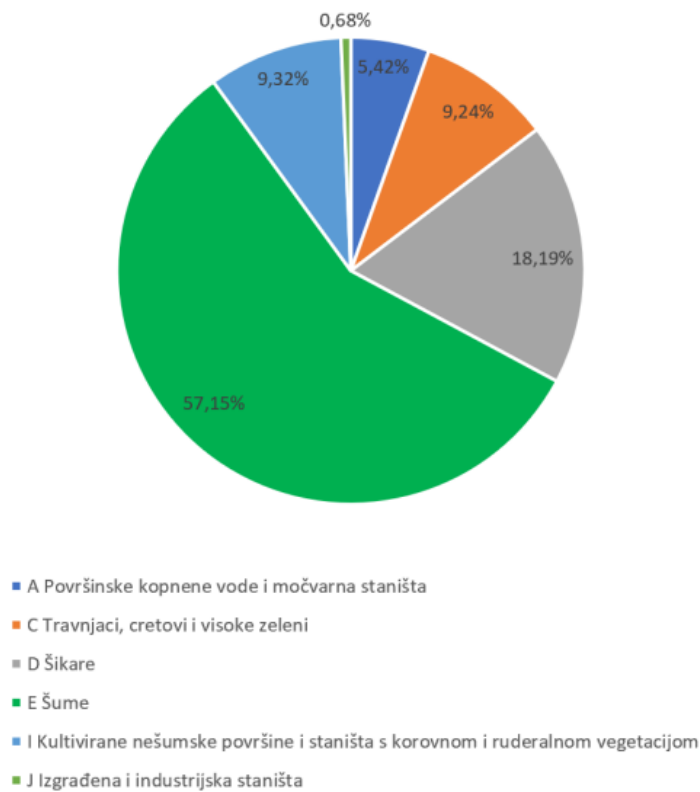
Unutar Parka Lonjsko polje nalaze se dvije prirodne retencije, a to su Lonjsko i Mokro polje. Na taj način veliki dio prostora Lonjskog polja služi za prirodno plavljenje i kontrolirano zadržavanje vode, kako bi se osigurala zaštita od poplava ostalog naseljenog područja. Lonjsko polje tako je dobar primjer gospodarenja vodama i poplavama. Retencija u Trebežu kontrolira vodostaj Save i ispušta vodu u polje. Kanalom Lonja-Strug odterećuje se Sava kod Zagreba tijekom visokih voda, a istovremeno plavi polje. Na području PP Lonjskog polja poplave se

javljanju u veljači i traju do travnja ili u studenome i traju do siječnja (https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPLonjskoPolje//2-Knjiga%20II-NN37_2010.pdf /25. 3. 2024.).

Geomorfološka obilježja očituju se u oblikovanju reljefa, a na prostoru Lonjskog polja na njega znatno utječu vode tekućice te je on u cijelosti fluvijalnog tipa. Na specifičnost ovog reljefa utječe korito rijeke Save koje stvara žljebasta udubljenja. Lonjsko polje u potpunosti se nalazi u Lonjskoj naplavnoj ravnici koja je nizinsko područje. U Lonjskom polju mrtvaje ili stari rukavci prevladavaju uz rijeku Savu, a nastali su prirodnim putem ili prilikom izgradnje nasipa za obranu od visokih voda tijekom prošlosti. U pejzažu Lonjskog polja smjenjuju se livade, pašnjaci, nizinska poplavna šuma i stari rukavci koji čine posebne prirodne ljepote. Važan dio ovog područja čine dva ornitološka rezervata – Krapje Đol i Rakita, koji predstavljaju dom za više od 230 vrsta ptica zbog čega je ovaj prostor uvršten u Popis ornitološki važnih područja IBA (<https://geografija.hr/park-priode-lonjsko-polje/> /29. 3. 2024.).

Klima ovog područja je kontinentalna i pod utjecajem zračnih masa s Alpa. Na ovom području padne više oborina nego što ishlapi (prema Pencku), stoga na ovom području vlada freatički tip humidne klime. Prosječna godišnja količina oborina za Sisak je 865 mm, za Novsku 908 mm, a za Opeke 897 mm. Vlažnost zraka na području PP Lonjsko polje je srednja do visoka. Takvi uvjeti omogućuju stvaranje obilja hrane koja privlači brojne ptice močvarice (https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPLonjskoPolje//2-Knjiga%20II-NN37_2010.pdf /29. 3. 2024.).

S obzirom na klimatska i ostala obilježja vegetacije na području Parka prirode Lonjsko polje nalazi se šest osnovnih tipova staništa: (A) površinske kopnene vode i močvarna staništa, (C) travnjaci, cretovi i visoke zeleni, (D) šikare, (E) šume, (I) kultivirane nešumske površine kao i staništa s korovom i ruderalnom vegetacijom te (J) izgrađena i industrijska staništa. Na slici 4. prikazani su udjeli pojedinih staništa u PP Lonjsko polje prema nacionalnoj klasifikaciji staništa (NKS).

Slika 4. Udio stanišnih tipova prema NKS.

Izvor: *Plan upravljanja Parkom prirode i područjem ekološke mreže Lonjsko polje 2023. – 2032.*, preuzeto s

<https://mingor.gov.hr/UserDocsImages/UPRAVA%20ZA%20ZA%20C5%A0TITU%20PRIRODE/NATURA%202000/PU%20103%20Lonjsko%20polje.pdf> / 2.4.2024.

Razvidno je da u Lonjskom polju najviše prostora zauzimaju šume koje zajedno sa šikarama čine oko 70 % površine. Tu se prostiru nizinski travnjaci i ostala prirodna vegetacija zbog čije je dobre očuvanosti PP Lonjsko polje i proglašen zaštićenim prostorom. Ipak, prema procjenama, u nepovoljnom su stanju travnjačka i šumska staništa Lonjskog polja. Takvo narušavanje staništa i njihovo raspadanje ili razdvajanje uzrokuju razni tehnički zahvati, ali i klimatske promjene.

Usporedbom vegetacijskih karata tijekom godina vidljivo je da se površine određenih staništa mijenjaju. Primjerice, u niže navedenoj tablici 1. može se usporediti veličina površine navedenih staništa tijekom godina.

Tablica 1. Usporedba vegetacijskih karata

NKS kod	POV/HA		
	Vegetacijska karta (1930.-1960.)	Karta staništa (2007.)	Karta staništa (2020.)
A	2036	2103	2252
C	8152	4004	3982
D	839	3202	4734
E	1657	6000	5563
I	8547	5312	4381
J	102	711	421
UKUPNO	21333	21333	21333

Izvor: JUPPLP: „Usluga kartiranja staništa Parka prirode Lonjsko polje koja obuhvaća kartiranje vodenih i travnjačkih staništa sukladno Nacionalnoj klasifikaciji staništa (NKS)“ str. 39, preuzeto s <https://pp-lonjsko-polje.hr/wp-content/uploads/2020/12/Kartiranje-ne%C5%A1umskih-stani%C5%A1ta-u-Parku-prirode-Lonjsko-polje-2020..pdf> / 2. 4. 2024.

U tablici je vidljivo da su se tijekom godina događale promjene u veličini određenih staništa. Površina vodenog staništa (A) mijenjala se u odnosu na vegetacijsku kartu, odnosno povećala se, a to može biti posljedica djelovanja ljudi koji su iskapanjem tla tijekom vremena, najčešće građevinskog materijala (pijesak i šljunak), ostavili udubine koje su se punile vodom i povećavale vodeno stanište. Također, povećanje površina šikara (D) i šuma (E) može biti zbog zarastanja travnjačkih površina, a isto tako i zbog toga što se lokalno stanovništvo prestalo baviti tradicionalnom poljoprivredom i stočarstvom, pa staništa počinju zarastati. Također, površina šumskih staništa u gušće naseljenim područjima podložna je jačem procesu degradacije i pretvaranju u obradive površine pogodne za poljoprivrednu proizvodnju. U sjevernom dijelu Parka nailazimo na djelomično povoljno stanje kultivirane nešumske obradive površine, dok je stanje vodenih staništa najpovoljnije. No, veliku prijetnju staništima predstavljaju invazivne strane biljne vrste, posebno čivitnjača (*Amorpha fruticosa*).

U vegetacijskom smislu ovo područje predstavlja prostor velike bioraznolikosti te je idealno stanište velikog broja riba, vodozemaca, ptica i drugih životinjskih vrsta

(<https://mingor.gov.hr/UserDocsImages/UPRAVA%20ZA%20ZA%20C5%A0TITU%20PRIRODE/NATURA%202000/PU%20103%20Lonjsko%20polje.pdf/> 2. 4. 2024.).

Turistička ponuda Lonjskog polja usko je povezana s njegovim fizičko-geografskim elementima koji čine ovu regiju posebnom i privlačnom za posjetitelje. Močvarna flora i fauna čini prirodne ljepote Lonjskog polja na kojima se bazira raznolika turistička ponuda poput promatranja ptica, fotografskih safarija, vožnja brodom rijekom Savom. Isto tako, područje je pogodno za neke oblike aktivnog odmora jer nudi mogućnost bicikliranja i pješaćenja po označenim stazama kroz polja, šume i uz rijeku. Slika 5. prikazuje pristanište u Drenovom Boku na rijeci Savi.

Slika 5. *Pristanište u Drenovom Boku.*

Izvor: <https://pp-lonjsko-polje.hr/za-posjetitelje/vikend-obiteljski-programi/> 2. 4. 2024.

Na ovom pristaništu moguće je ukrcati se u brod te, ploveći rijekom Savom, promatrati pejzaž Lonjskog polja.

Prirodni resursi Parka prirode pružaju različite aktivnosti posjetiteljima koje se odnose na upoznavanje okoline i različite programe edukacije za škole u prirodi. Takve aktivnosti se održavaju u prijemnom centru Krapje, selu Čigoč i prijemnom centru u Repušnici. Aktivnosti škola u prirodi s upoznavanjem fizičko-geografskih elemenata Parka prirode provode stručnjaci zaposleni u Javnoj ustanovi Parka prirode Lonjsko polje (JUPPLP). Jedna od najzanimljivijih aktivnosti odvija se na izletničkom brodu na Savi, što omogućuje posjetiteljima upoznavanje bogatog biljnog i životinjskog svijeta, osobito ptica. Također su popularni programi mladih čuvara prirode nazvani „*Junior Ranger*“, zatim volonterski program „*Tradicijski vrtlar*“ (<https://pp-lonjsko-polje.hr/programi/mladi-cuvari-prirode-u-parku-prirode-lonjsko-polje/> / 2. 4. 2024.). Poznate su i aktivnosti šetnje i bicikliranja po prirodi utvrđenim pješačkim i biciklističkim stazama.

4.4.2. Društveno-geografski elementi Parka prirode Lonjsko polje

Individualni stambeni objekti, koji su građeni od 1900. godine do danas, čine naselja u prostoru Parka, no njihov postanak datira još iz 17. stoljeća kada ovo područje nakon oslobođenja od turske vlasti naseljava novo stanovništvo. Značajniji napredak ovog područja počinje 1888. godine kada je izgrađena željeznička pruga od Novske prema Sisku i Zagrebu, što tijekom 19. i 20. stoljeća privlači u postojeća naselja novi val doseljenika. Teritorijalnom podjelom u Republici Hrvatskoj Park prirode Lonjsko polje smješten je na području dviju županija, Sisačko-moslavačke županije, u kojoj se nalaze dijelovi gradova / općina: Sisak, Velika Ludina, Popovača, Kutina, Lipovljani, Novska i Jasenovac. Na teritoriju Brodsko-posavske županije nalaze se dijelovi općina Okučani i dio općine Stara Gradiška (https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPLonjskoPolje//2-Knjiga%20II-NN37_2010.pdf / 2.4.2024.).

U Parku prirode Lonjsko polje nalazi se četrnaest (14) naselja koja pripadaju trima jedinicama lokalne samouprave (JLS). Jedinica lokalne samouprave Grada Siska obuhvaća naselja: Čigoč, Kratečko, Mužilovčica, Suvoj, Lonja. JLS općina Popovača obuhvaća Osekovo i Stružec, dok JLS općina Jasenovac obuhvaća Drenov Bok, Jasenovac, Košutarice, Krapje, Mlaka, Puska i Trebež. Ovih 14 naselja ima značajniju ulogu za PP Lonjsko polje od ukupno njih 41 koja se nalaze u administrativnim granica Parka. Ostala naselja nalaze se na rubovima

PP Lonjsko polje i predstavljaju kontaktno područje između zaštićenog područja i ostatka teritorija. U 14 spomenutih naselja, prema posljednjem popisu stanovništva iz 2021. godine, živi 2851 stanovnik. Prema podacima DZS iz 2001., 2011. i 2021. u tablici 2. prikazan je broj stanovnika pojedinih sela u zadnje tri popisne godine u razmaku od deset godina (<https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270/> 2. 4. 2024.).

Tablica 2. Broj stanovnika u PP Lonjsko polje

Naselje	2021.	2011.	2001.
Osekovo	705	852	1018
Stružec	556	676	795
Mlaka	23	58	30
Košutarica	207	262	282
Jasenovac	525	654	780
Drenov Bok	82	82	143
Krapje	100	145	179
Puska	251	293	321
Trebež	39	54	77
Lonja	83	111	174
Suvaj	31	42	44
Mužilovčica	57	74	107
Kratečko	139	200	260
Čigoč	53	97	117
Ukupno	2851	3600	4327

Izvor: Autor prema podacima DZS (2. 4. 2024.).

Iz tablice je vidljivo da se tijekom godina od 2001. godine do posljednjeg popisa stanovnika 2021. godine, broj stanovnika smanjio za 34 %, što je jedan od najvećih problema za razvoj i opstanak ovog područja.

Ovako mali broj stanovnika rezultat je slabog ulaganja u ovo područje. Prometna infrastruktura zbog geografskih obilježja unutar Parka nije osobito razvijena. Značajnija je županijska cesta koja povezuje samo rubna naselja uz rijeku Savu. Uz rub Parka prolazi autocesta A3, Zagreb – Lipovac. Kroz prostor Parka kod Jasenovca prolazi i dio željeznice koja

se kod Novske spaja s posavskim željezničkim koridorom. Dio Parka presijecaju i dvije državne ceste: Sisak – Jasenovac i Stružec – Gornja Garešnica. Razvoj infrastrukture potaknuo bi razvoj ovog područja u smislu priljeva većeg broja stanovnika i posjetitelja.

Pojedina naselja predstavljaju polazne točke u kojima su izgrađeni informativni centri za posjetitelje, a to su: Krapje, Čigoč, Osekovo i Repušnica. Nijedno naselje nije potpuno očuvano odnosno netaknuto novogradnjom. Manji broj naselja ima veće sačuvane cjeline, dok su u više naselja sačuvane samo pojedinačne kuće ili gospodarski objekti. Uz tradicionalno oblikovane kuće i naselja vezane su i prirodne zajednice. Sela su prepoznatljiva, karakteristična po izgradnji, izgrađena tako da prate cestu samo s jedne strane. Na uskim parcelama koje su pravilno „složene“ uz cestu, tj. uz rijeku Savu ili njezin mrtvi rukavac, nalaze se kuće. Kuće katnice ili tzv. „čardaci“ predstavljaju poseban primjer tradicionalnog graditeljstva. Najljepše kuće „čardaci“ s „krovekima“ u dva reda nalaze se u selima Čigoč, Gušće, Mužilovčica, Suvoj i Kratečko.

Osim nepokretne kulturne baštine nailazimo ovdje na i na pokretnu kulturnu baštinu koja se odnosi na opremu i alate koje su u tradicijskom načinu života koristili stanovnici ovog kraja. Također je za ovo područje specifična i nematerijalna baština vezana za odijevanje stanovnika odnosno za narodnu nošnju ovog kraja. Nošnju su stanovnici tkali i šivali na tradicijski način, a tu su i folklorni običaji vezani za način života u ovim prostorima (https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPLonjskoPolje//2-Knjiga%20II-NN37_2010.pdf / 2. 4. 2024.).

Polazeći od raznolikosti vrsta i oblika društvenih resursa Parka prirode Lonjsko polje u ovom dijelu rada analiziraju se različite aktivnosti posjetitelja. Postoji nekoliko manifestacija povezanih s kulturno-povijesnom baštinom, a to su: Dan europskog sela roda u Čigoču, Dani europske baštine u Krapju, Konjogojska izložba u Sunji. Osim toga tu su još moguće posjete etnografskim zbirkama, tako na području Parka postoje poznate etno zbirke: Zbirka obitelji Palaić u Krapju, Zbirka obitelji Ravlić u Mužilovčici te Zbirka tradicijskog ribolovnog alata (https://rsis.ramsar.org/RISapp/files/48561580/documents/HR584_lit191011.pdf / 2. 4. 2024.).

Posebnu tradiciju posjeta imaju vjerske i folklorne manifestacije kao što su folklorne svečanosti, seoski kirvaji, što je vidljivo na slici 6. koja prikazuje manifestaciju povodom Dana europske baštine u selu Krapje.

Slika 6. Povorka za Dan europske baštine u Krapju.

Izvor: Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje (2010.). *Strategija razvoja održivog turizma Parka prirode Lonjsko polje*. Bilten Parka prirode Lonjsko polje, god.12, br.1, preuzeto s https://rsis.ramsar.org/RISapp/files/48561580/documents/HR584_lit191011.pdf/

14. 4. 2024.

Manifestacija je to u kojoj kroz selo stanovnici u povorci prikazuju svoje tradicionalne nošnje prepoznatljive za ovaj posavski kraj. Sve te manifestacije popraćene su bogatom gastronomskom ponudom koja se tradicionalno priprema u starim etno kućama i naseljima. Poznati su specijaliteti od divljači, riječne ribe te jela od domaćih životinja s tog prostora. Slika 7. prikazuje tradicijske proizvode ovih prostora.

Slika 7. *Proizvodi tradicijske svinjokolje.*

Izvor: Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje (2010.). *Strategija razvoja održivog turizma Parka prirode Lonjsko polje*. Bilten Parka prirode Lonjsko polje, god. 12, br. 1, preuzeto s https://rsis.ramsar.org/RISapp/files/48561580/documents/HR584_lit191011.pdf/

14. 4. 2024.

Vidljivi su na slici proizvodi tradicijske svinjokolje (kolinja). Naime, stanovništvo u ovom ruralnom području bavi se isključivo poljoprivredom, a u sklopu svojih domaćinstava uzgajaju stoku te na tradicijski način spremaju autohtone specijalitete. U prostoru PP Lonjsko polje uzgaja se autohtona pasmina turopoljska svinja te su njeni proizvodi zaštićeni brend i smiju se prodavati pod određenim uvjetima.

5. PRIJEDLOG KONCEPCIJE RAZVOJA SPECIFIČNIH OBLIKA TURIZMA U PARKU PRIRODE LONJSKO POLJE

Prijedlog koncepcije specifičnih oblika turizma u Parku prirode Lonjsko polje obradit će se u ovom poglavlju. Specifični oblici turizma grade se na temelju posebnih motiva za posjećivanje i aktivnosti u destinaciji Parka prirode. Prva skupina specifičnih oblika turizma temelji se na prirodnim resursima i njihovoj bioraznolikosti. Druga skupina specifičnih oblika turizma bazirana je na brojnim društvenim (antropogenim) resursima koji su nastali tijekom povijesti na različitim područjima kao što su graditeljska baština, folklor, vjerski običaji i dr. U radu se prikazuju osnovne pretpostavke za kreiranje i razvoj specifičnih oblika turizma u destinaciji. Glavni cilj razvoja specifičnih oblika turizma vezan je za njihov dugoročni održivi razvoj u destinaciji Lonjsko polje.

Polazeći od dugoročno održivog razvoja kao glavnog cilja destinacije Lonjsko polje u predstavljanju optimalnih vrsta i oblika turizma, potrebno je analizirati suvremene trendove u turizmu. Današnji suvremeni trendovi u turizmu polaze od turističke potražnje koja je na inozemnom i domaćem tržištu orijentirana prema onim destinacijama koje su ekološki osviještene i razvijaju se u skladu s načelima održivog razvoja. Poznata načela održivog razvoja su ekološka, socio-kulturna, tehnološka i ekonomska načela (Bartoluci, 2013: 133). Načela održivog razvoja grade se na temelju paradigme održivog razvoja turizma koja „upozorava sadašnje naraštaje da moraju budućim naraštajima ostaviti ukupnu resursnu osnovu koja nije manja od one koju su oni naslijedili“ (Bartoluci, 2013: 134). U politici održivog razvoja „potrebno je jednako poštovati sva načela održivosti jer su ona međusobno ovisna i sinergijski utječu na održivost turizma“ (Bartoluci, 2013: 138). To znači, primjerice, ako uništimo okoliš, dovest će se u pitanje i dugoročno ostvarenje ekonomskih načela održivog razvoja. Turisti sve više traže ekološki očuvane i zaštićene destinacije, kao i originalne vrijednosti socio-kulturnih resursa te posebno čiste destinacije sa što većim udjelom obnovljivih izvora energije. U skladu s klimatskim promjenama traže se klimatski povoljnije destinacije poput parkova prirode. U skladu s takvim trendovima turističke potražnje posebnu vrijednost predstavljaju zaštićena područja koja mogu optimalno zadovoljiti potrebe suvremenih turista. Takva obilježja ima Park prirode Lonjsko polje s različitim specifičnim oblicima turizma.

5.1. Specifični oblici turizma na temelju prirodnih resursa

Specifični oblici turizma kojima su osnova prirodni resursi u destinaciji Lonjsko polje mogu biti sljedeći: ekoturizam, edukacijski turizam, seoski turizam, sportsko-rekreacijski, lovni, ribolovni te ostali oblici turizma. Važnost specifičnih oblika turizma u Lonjskom polju proizlazi iz optimalnih mogućnosti prirodnih resursa, kao i trendova potražnje turističkih tržišta. U slučaju destinacije PP Lonjsko polje različiti specifični oblici turizma stvaraju „lanac vrijednosti“ koji se marketinški prepoznaje kao integrirani turistički proizvod. Područje PP Lonjsko polje ruralno je područje koje može kroz specifične oblike, a na temelju specifičnih prirodnih ljepota, ali i kulturne materijalne i nematerijalne baštine i tradicijskih vrijednosti, ponuditi nezaboravne doživljaje i iskustva.

➤ Ekoturizam u Lonjskom polju

Ekoturizam može se smatrati posebnim oblikom turizma ili je sadržan u različitim specifičnim oblicima turizma. Ekoturizam u zaštićenom području kao što je Park prirode Lonjsko polje gradi se na temelju posebnih prirodnih resursa i ima izuzetnu vrijednost. On je prije svega interes lokalnog stanovništva, ali isto tako predstavlja poseban motiv privlačenja turista. Ekoturizam predstavlja osnovu različitih oblika tzv. edukativnog turizma koji obuhvaća različite kategorije posjetitelja. Park prirode Lonjsko polje kao zaštićeno područje ima posebne prirodne resurse bioraznolikosti na području zemljišta, šuma, voda, biljnog i životinjskog svijeta. Kao takav privlači najveći broj znatiželjnih posjetitelja bilo kao turista ili kao stručnjaka za proučavanje biljnog i životinjskog svijeta.

Posebno se ističu močvarna staništa i nizinske poplavne šume koje čine hrast i jasen te zajednice crne johe koje osiguravaju život mnogih biljnih i životinjskih vrsta. Nalazimo tu 550 biljnih vrsta, 250 vrsta ptica, 58 vrsta sisavaca, 15 vrsta vodozemaca i 43 vrste riba. U Lonjskom polju obitava oko 70 % svih vrsta ptica u Hrvatskoj, od kojih se njih 138 gnijezdi samo u području Lonjskog polja. Posebno je značajna bijela roda po kojoj je selo Čigoč proglašeno 1994. godine europskim selom roda. Gotovo trećina populacije bijelih roda u RH gnijezdi se na ovom području. Od životinjskih vrsta nalaze se tu sisavci koji imaju svoja vodena staništa kao što su vidra, vodena rovka, dabar, a tu je i najveće mrjestilište riba u dunavskom porječju

<https://pp-lonjsko-polje.hr/wp-content/uploads/2020/01/Studija-upravljanja-posjetiteljima-za-Park-prirode-Lonjsko-polje-1.pdf> /14. 4. 2024.).

Većina dosadašnjih posjetitelja jesu djeca i mladež za koje je pripremljen poseban program edukacije o prirodnim znamenitostima Parka prirode. Posjetitelji posebno proučavaju biljni i životinjski svijet na području Parka jer je ovo područje oaza brojnih vrsta biljaka. Specifičnost prirodnog područja Parka su i životinjske vrste poput domaćih životinja turopoljske svinje, podolska goveda, posavski konji, guske i sl. Posebno je zanimljiv ornitološki rezervat u kojem se gnijezde mnogobrojne ptice močvarice poput bijele i crne rode, žličarki, raznih vrsta čaplji, štekavaca i dr. Promatranje i proučavanje ptica u suvremenom turizmu nalazi se na samom vrhu interesa brojnih posjetitelja, ali i stručnjaka koji proučavaju njihova gnijezda, hranilišta i način obitavanja.

U dosadašnjem razvoju turizma Lonjskog polja ovaj oblik turizma bio je nedovoljno zastupljen u specifičnoj turističkoj ponudi. S obzirom na veliki interes stranih i domaćih posjetitelja ovaj program ekoturizma mogao bi privući daleko veći broj domaćih i inozemnih posjetitelja. Da bi se to ostvarilo, potrebno je organizirati posjete pojedinim staništima u određenom dijelu godine sa stručnjacima Parka prirode. Program edukacije mogao bi se organizirati na individualnoj bazi ili putem turističke agencije. Za realizaciju ovog specifičnog programa potrebni su stručnjaci koji poznaju nastambe određenih vrsta ptica.

U okviru ekoturizma postoje brojne mogućnosti upoznavanja biljnog i životinjskog svijeta Parka prirode. Za ove programe edukacije potrebni su stručnjaci poput ekologa, biologa, botaničara, veterinaru i dr. S obzirom na posebnu osjetljivost prirodnih resursa, nužno je osigurati zaštitu i očuvanje od mogućih zagađenja, uništenja i devastacije. U tome trebaju sudjelovati djelatnici Javne ustanove Parka prirode Lonjsko polje (JUPPLP), kao i svi stanovnici te posjetitelji Parka prirode. Programi ekoturizma mogu se promovirati na turističkom tržištu kao posebni programi Parka prirode Lonjsko polje ili zajedno s drugim programima posjeta. Iako Park prirode Lonjsko polje još uvijek nije dostigao gornju granicu kapaciteta nosivosti, potrebno je utvrditi maksimalni broj turističkih korisnika koji svojim ponašanjem neće poremetiti prostor Parka prirode. Naime „kapacitet nosivosti (engl. *carrying capacity*) podrazumijeva prihvatni kapacitet ili nosivi kapacitet nekog prostora. U turizmu se

on može definirati kao maksimalan broj turističkih korisnika koji posjećuju turističko mjesto bez neprihvatljivih poremećaja fizičke, ekonomske i sociokulturne okoline te bez neprihvatljiva smanjenja kvalitete zadovoljstva posjetitelja. Označava fizičku prihvatljivost kapaciteta turističke ponude u nekom prostoru“ (Bartoluci, 2013: 444). U PP Lonjsko polje samo su određene zone ugrožene sa stajališta prekoračenja dopuštenog broja posjetitelja. Stoga je u njima potrebno utvrditi gornju granicu kapaciteta nosivosti. U ostalim zonama PP Lonjsko polje, koje imaju manje osjetljivu bioraznolikost, broj posjetitelja ne predstavlja problem.

Istraživanja stavova ispitanika o turizmu u zaštićenom prirodnom području Lonjskog polja pokazuju sljedeće (Grgić i sur., 2021: 868-880):

- ovo ruralno područje pod utjecajem je negativnih demografskih i ekonomskih kretanja, što se nepovoljno odražava na razvoj turizma
- potrebno je takvu promociju i marketing koji neće dovesti do razvoja masovnog turizma u ovom području
- poželjni oblici turizma u PP Lonjsko polje su ekoturizam, agroturizam, avanturistički turizam, ciklo turizam, gastro turizam, kulturni turizam i edukacijski turizam
- edukacijski turizam ima ključnu ulogu u održivom korištenju i očuvanju bioraznolikosti.

Istraživanje može biti putokaz menadžmentu Parka za utvrđivanje smjernica budućeg održivog razvoja destinacije.

➤ **Edukacijski turizam u Lonjskom polju**

Edukacijski turizam se može smatrati posebnim dijelom kongresnog turizma, a spominje se pod različitim nazivima poput: kulturno-obrazovnog turizma, M.I.C.E. turizma i edukacijskog turizma. Na primjeru Parka prirode Lonjsko polje edukacijski turizam podrazumijeva edukaciju i upoznavanje specifičnosti prirodnih resursa te bogatstva kulturno-povijesne baštine. Većina programa za posjetitelje u Parku prirode Lonjsko polje ima elemente edukacijskog turizma jer je glavni cilj posjetitelja upoznavanje resursa Lonjskog polja. To se

posebno odnosi na školsku djecu i mladež, kao i na ostale posjetitelje. Primjeri edukativnih i izletničkih programa su: program „Krapje – selo graditeljske baštine“, program „Posavski konj“, program „Bijela roda u Čigoču“, program „Vodozemci u Lonjskom polju“, program „Ptica kosac – tajnoviti livadni pjevač“, program „U zagrljaju Lonjskog polja i trsnog gorja“ te program „Promatranje ptica u ornitološkom rezervatu Krapje Đol“ (<https://pp-lonjsko-polje.hr/wp-content/uploads/2020/01/Studija-upravljanja-posjetiteljima-za-Park-prirode-Lonjsko-polje-1.pdf>/ 14. 4. 2024.). Slika 8. prikazuje neke od aktivnosti edukativnih programa organiziranih za učenike.

Slika 8. Edukativni programi za učenike.

Izvor: Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje (2010.). *Strategija razvoja održivog turizma Parka prirode Lonjsko polje*. Bilten Parka prirode Lonjsko polje, god. 12, br. 1, preuzeto s https://rsis.ramsar.org/RISapp/files/48561580/documents/HR584_lit191011.pdf

14. 4. 2024.

Osim programa edukacije posjetitelja, JUPPLP može organizirati i druge oblike edukacijskog turizma kao što su: stručne konferencije, znanstvene radionice za proučavanje

biljnog i životinjskog svijeta te kulturne baštine. Neke od tih programa JUPPLP organizira tijekom godine u okviru manifestacijskog turizma.

➤ **Seoski turizam u Lonjskom polju**

Seoski turizam je jedan od najvažnijih oblika ruralnog turizma koji ima posebnu važnost u Parku prirode Lonjsko polje, a posebno je objašnjen u ovom radu. U području Parka prirode žive prvenstveno stanovnici u selima kao što su Drenov bok, Krapje, Čigoč, Mužilovčica, Kratečko, Puska, Stara Subocka, Suvoj, Trebež, Lonja i ostali. Dio stanovništva živi isključivo na vlastitim obiteljskim gospodarstvima baveći se poljoprivrednom proizvodnjom, uzgojem stoke, povrća i sl. Njihov način života specifičan je i kao takav mogao bi biti zanimljiv mnogim posjetiteljima. Posebno domaćinstva koja imaju uređene objekte za smještaj i usluživanje turista ugošćuju posjetitelje te im pružaju usluge hrane, pića, ali i mogućnosti sudjelovanja u njihovom tradicijskom načinu života. Primjerice mnogi su posjetitelji zainteresirani za rad u polju ili uzgoju domaćih životinja, za upoznavanje starih zanata i sl.

Osim prirodnog ambijenta koji posjetitelje privlači u domaćinstva posebno su im zanimljive aktivnosti koje žele upoznati i sudjelovati u njima. To su njihovi glavni motivi posjete. U ovom obliku seoskog turizma posebno je važna gastronomija, vjerske manifestacije i običaji. S obzirom na mali broj smještajnih i ugostiteljskih objekata ovaj oblik turizma danas je skromnih i ograničenih mogućnosti. Prema istraživanju Svržnjak i sur. (2011: 27-32) većina gospodarstava bavi se pružanjem usluga u ruralnom turizmu na seljačkim gospodarstvima. Nadalje, istraživanje je pokazalo niz čimbenika koji sprečavaju razvoj ruralnog turizma na ovom prostoru, a to su:

- vrlo niska stručna osposobljenost stanovništva za pružanje turističkih usluga
- većini gospodarstava pružanje turističkih usluga je dodatna djelatnost te su joj manje posvećeni
- slabo je poznavanje stranih jezika, što je manjkavost u odnosu na inozemne posjetitelje
- niska je informatička pismenost i slab digitalni marketing

- nema ulaganja iz Eu fondova posebno u zaštitu baštine
- skromni smještajni kapaciteti za duži boravak posjetitelja
- slab marketing i promocija.

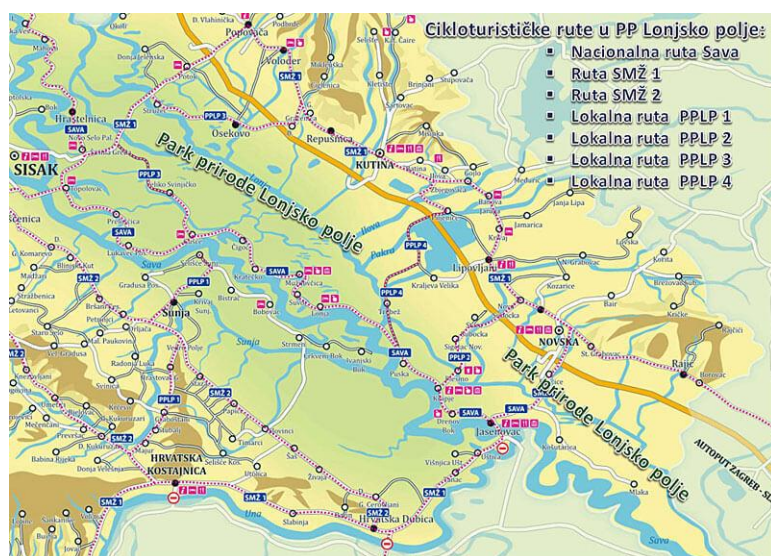
Vizija razvoja seoskog turizma Lonjskog polja trebala bi biti održivi turizam s aktivnim odmorom na selu kao glavnim turističkim proizvodom. Za intenzivniji razvoj seoskog turizma potrebno je osigurati povoljno korištenje financijskih sredstva iz europskih fondova i drugih izvora kako bi se uredili smještajni, ugostiteljski i drugi kapaciteti. Ovakav pristup razvoju turizma omogućio bi zapošljavanje i ostanak mladih ljudi na ovom području. Naime, u zadnjih dvadesetak godina stanovništvo u selima Parka prirode sve se više smanjuje. Seoski turizam u Parku prirode mogao bi kvalitativno značajno unaprijediti turističku ponudu te privući veći broj posjetitelja, a time generirati daleko veće ekonomske učinke. Unatoč relativno malom turističkom prometu potrebno je i u ovom obliku turizma utvrditi gornju granicu prihvatnih kapaciteta posjetitelja kako se ne bi pretjerano devastirao okoliš i uništili prirodni resursi.

➤ **Sportsko-rekreacijski turizam u Lonjskom polju**

Pod pojmom sportsko-rekreacijskog turizma podrazumijevamo one oblike turizma koji se zasnivaju na programima sporta i rekreacije. U slučaju Parka prirode Lonjsko polje pretežno se radi o sportsko-rekreacijskim aktivnostima koje se mogu odvijati tijekom cijele godine. Ovdje je manje zastupljen sportski turizam u vidu natjecanja, ali su moguće rekreativne aktivnosti u kojima sudjeluju različite kategorije sudionika: djeca, mladež te rekreativci srednje i starije životne dobi. Glavni motivi sudionika u sportsko-rekreacijskim aktivnostima nisu vezani uz natjecanja nego su najčešće usmjereni na edukaciju, rekreaciju radi očuvanja zdravlja, tjelesne aktivnosti, druženja i sl.

Brojni se programi sportsko-rekreacijskih aktivnosti mogu odvijati u Parku prirode Lonjsko polje poput: trčanja, biciklizma, pješačkih tura, jahanja, veslanja. Određeni oblici lovnog i ribolovnog turizma koji imaju karakter natjecanja također pripadaju ovom obliku turizma. U području Parka postoji nekoliko poznatih pješačkih staza: „Staza Posavaca“, koja vodi od sela Čigoč do Lonjskog polja, zatim „Staza graničara“, koja posjetitelje vodi od sela

Krapja do Drenovog Boka preko ornitološkog rezervata Krapje Dol, te „Tenina staza“, koja uz stručno vođenje omogućuje i edukaciju jer je staza dobila ime po djelu Josipa Kozarca koji je na ovom području živio i djelovao te napisao svoja djela „Tena“, „Mrtvi kapitali“, „Slavonska šuma“ i dr. Staza „Put starog hrasta“ može se koristiti kada područje nije poplavljeno jer vodi kroz nizinsku šumu. To su značajne staze koje su uređene i ucrtane na karti Parka, ali postoji i niz drugih staza koje nisu uređene niti ucrtane na karti (https://smz.hr/images/stories/eu/Lonjsko%20polje_MARKETING%20PLAN_final.pdf 15. 4. 2024.). Također, u Parku prirode Lonjsko polje postoje brojne lokalne biciklističke rute koje se povezuju s rutama u Sisačko-moslavačkoj županiji, što je vidljivo na slici 9.

Slika 9. Biciklističke rute – karta.

Izvor: <https://pp-lonjsko-polje.hr/za-posjetitelje/rekreativni-sadrzaji/biciklisticke-rute/>

15. 4. 2024.

Biciklističke rute na području PP Lonjsko polje izazov su ljubiteljima cikloturizma. Lagane su i pogodne za obiteljsku aktivnost. Uzduž određenih ruta nalaze se i seoska domaćinstva koja posjetiteljima biciklistima pružaju gastro ponudu ovoga kraja. Rekreativne aktivnosti u Parku prirode mogu se vezati uz edukativne programe. Za provođenje takvih programa potrebni su stručnjaci za edukaciju i kineziolozi za vođenje programa aktivnog odmora.

➤ **Lovni turizam u Lonjskom polju**

Područje Parka prirode Lonjsko polje bogato je različitim vrstama divljači, što omogućuje razvitak posebnog oblika lovnog turizma. Većina lovišta nalaze se u poplavnom području, što utječe na manji prirast i broj divljači. Na ovom području nalazi se 13 lovišta, od kojih je njih 11 u državnom vlasništvu, a njima upravlja Javna ustanova Parka prirode Lonjsko polje. Najznačajnija lovišta su Gušće, Jasenovac, Puska, Lipovica, Lonja, Brezovica, Trstika, Crnčina, Opeke, Bukova greda, Grede kamare i Međustrugovi (<https://pp-lonjsko-polje.hr/wp-content/uploads/2020/01/Studija-upravljanja-posjetiteljima-za-Park-prirode-Lonjsko-polje-1.pdf>/ 15. 4. 2024.). U okviru lovišta djeluju lovačka društva čija je glavna uloga osiguranje hrane za krupnu divljač. Najbrojnija divljač koja omogućuje lovni turizam jesu jeleni, srne, divlje svinje, zečevi, patke i prepelice.

Lovni turizam u organizaciji je Javne ustanove PP Lonjsko polje i lovačkih društava i može se odvijati kontrolirano prema Zakonu o lovstvu i prema pravilima odstrela divljači. U dosadašnjem razvoju lovnog turizma Lonjskog polja sudjelovali su isključivo domaći lovci. S obzirom na bogatstvo divljači moguće je privući i zainteresirane lovce iz inozemstva. Organizirani prijem lovačkih grupa moguć je u postojećim smještajnim kapacitetima unutar Parka ili u gradovima na rubnim dijelovima Parka. U slučaju povećanja broja lovaca i intenziviranja lovnog turizma valja strogo paziti da se odvija po strogim pravilima zaštite faune. Naime, lovni turizam se prvenstveno treba orijentirati na prehranu i održavanje divljači, a lov treba biti strogo ograničen samo na pojedine životinjske vrste u određenom dijelu godine. Lovni turizam u Parku prirode treba se pretežno orijentirati na promatranja i proučavanja ptica i ostale divljači te foto-safarije.

➤ **Ribolovni turizam u Lonjskom polju**

Ribolovni turizam u Parku prirode Lonjsko polje obuhvaća ribarstvo, ribnjačarstvo i sportski ribolov. Zbog velikog broja vodenih površina, rijeke Save, Struga i njihovih rukavaca

ovo područje ima povoljne uvjete za razvoj ribolova. Tu se nalazi veliko mrjestilište riba, prvenstveno šarana, smuđa i soma, kojima za mriještenje odgovara ovo poplavljeno područje. Ribarstvo u ovom području ima dugu tradiciju na što ukazuje veliki broj drvenih čamaca koje je posjedovalo gotovo svako domaćinstvo. Riba je služila za prehranu, a tradicijsko ribarstvo ovdje je zaštićeno kao nematerijalno kulturno dobro. Sportski ribolov vrlo je privlačan kako za domaće stanovništvo tako i za turiste. Na području Parka dozvoljen je sportski ribolov, a on je u nadležnosti Saveza sportsko ribolovnih udruga Sisak, Popovača, Kutina, Novska i Jasenovac. Sportski ribolov je moguć u posebno predviđenim zonama Parka. Ribnjačarstvo podrazumijeva uzgoj i izlov ribe u ribnjacima na području Parka, a to su Lipovljani i Sloboština. Razvoj ribolovnog turizma na području Parka mogao bi privući veći broj turista u sklopu promocije različitih programa Parka prirode. Međutim, potrebno je utvrditi određena ograničenja glede broja ribiča i ostalih posjetitelja kako ne bi došlo do pretjeranog izlova ribe te narušavanja okoliša (<https://pp-lonjsko-polje.hr/wp-content/uploads/2020/01/Studija-upravljanja-posjetiteljima-za-Park-prirode-Lonjsko-polje-1.pdf> 15. 4. 2024.).

5.2. Specifični oblici turizma na temelju društvenih resursa

Društveni ili antropogeni resursi su različite vrijednosti nastale kroz povijest, a glavno im je obilježje da su nastali kao rezultat ljudskih aktivnosti u određenom prostoru. Za razliku od prirodnih resursa koji su „Bogom dani“, društvene resurse stvorili su ljudi svojim aktivnostima tijekom vremena.

Život ljudi na području Parka prirode Lonjsko polje ima dugu povijest u kojoj su se smjenjivali mnogi vladari, što je ostavilo neizbrisiv trag u kulturno-povijesnoj baštini. Osim ekoloških resursa, jednako važnu ulogu ima i kulturno-povijesna baština koja se očituje u nepokretnoj, pokretnoj i nematerijalnoj kulturnoj baštini. Ovo je područje naseljeno još od antičkih vremena, kada je predstavljalo prometni koridor kojim su prolazile magistralne rimske ceste (via Flavia) i plovni putevi na rijeci Savi. I danas su vidljivi ostaci povijesnog vremena na lokalitetima Osekovo – Ciglenica u arhitekturi te u Jasenovcu u obliku različitih sredstava za prijelaz preko Save. U povijesti je bilo znakovito osnivanje Vojne krajine za obranu ovih krajeva od Turaka. Intenzivnije naseljavanje civilnog stanovništva događalo se u 18. stoljeću kada su nastala tradicionalna ruralna naselja uz cestu koja prate glavni tok rijeke Save, kao i

graditeljska baština drvenih kuća iz tog vremena. Upravo je izgradnja hrastovih kuća uz tradicionalne obrte jedno od osnovnih obilježja kulturno-povijesne baštine ovog kraja. Na rijeci Savi, koja je služila i kao plovni put, gradili su se stari mlinovi za mljevenje žita te splavi i mostovi. U 18. i početkom 19. stoljeća plovno područje rijeke Save se regulira, što za posljedicu ima nastajanje mrtvih rukavaca koji i danas imaju važnu ulogu za ovo poplavno područje. Drvene kuće okrenute pročeljima prema cesti daju slikoviti izgled naseljima uz rijeku Savu. Kuće iz tog vremena u cijelosti su od hrastovine, dok su kuće novijeg vremena u prizemlju zidane ciglom, a kat i mansarda su od drva. Prema posljednjem popisu iz 2002. godine zabilježene su 644 takve drvene kuće u selima (<https://pp-lonjsko-polje.hr/wp-content/uploads/2020/01/Studija-upravljanja-posjetiteljima-za-Park-prirode-Lonjsko-polje-1.pdf> /15. 4. 2024.).

Osim starih drvenih kuća na okućnicama i u dvorištima sačuvane su tradicijske gospodarske zgrade: štale, sjenici, sušare, drvarnice, svinjci i dr. Osim nepokretne kulturno-povijesne baštine sačuvana je tzv. pokretna kulturna baština u obliku različitih predmeta, sakralnih građevina kao što su oltari, slike, kipovi, crkveni namještaj, orgulje, stare knjige te etnografska baština i zbirke poput opreme za domaćinstvo, razni alati za poljoprivredu, stan za proizvodnju tekstila, stilski namještaj i sl.

Također, uz pokretnu baštinu iz prošlih vremena sačuvana je i nematerijalna baština u obliku znanja i vještina vezanih za različite oblike gospodarenja, obrade zemlje, stočarstva, ribarstva, obrade drva te tradicionalnih obrta. Posebno je važna tradicija tkanja platna na drvenom tkalačkom stanu, izrada narodnih nošnji, izrada ribarskih mreža, drvenih čamaca, pripremanje starinskih jela i sl. Najveća vrijednost kulturno-povijesne baštine ovog kraja ogleda se u autentičnoj tradicijskoj arhitekturi drvenih kuća i ostalih objekata te sačuvanom bogatstvu nematerijalne kulturne baštine poput folklora, običaja i sl. Sve te vrijednosti kulturno-povijesne baštine njeguju stanovnici ovog kraja od povijesti do danas. Kultura ovoga kraja ogleda se u životu stanovnika koji su u pojedinim selima do danas sačuvali svoje tradicijske običaje u oblačenju, obrađivanju zemlje, a može se doživjeti u interakciji s lokalnim stanovnicima. Specifičan je način odijevanja ljudi u narodne nošnje koje su za radne aktivnosti bile običnije, dok su se za svetkovine oblačile posebno ukrašene nošnje. Za izradu takvih nošnji potrebna su

tradicionalna znanja izrade vezova. Bogatstvo narodnih nošnji koje su žene same izrađivale na tkalačkim stanovima, kao i bogatu gastro ponudu prikazuje i slika 10.

Slika 10. Narodna nošnja i kultura Lonjskog polja.

Izvor: Superna d.o.o. (2012.). *Marketing plan područja Parka prirode Lonjsko polje*. Sisačko-moslavačka županija, preuzeto s

https://smz.hr/images/stories/eu/Lonjsko%20polje_MARKETING%20PLAN_final.pdf/

15. 4. 2024.

Posavska tradicijska gastro ponuda kao i kulturno-povijesna baština prezentirana kroz folklor i narodne nošnje, što samo dijelom prikazuje ova slika, ono je što dodatno privlači posjetitelje željne nezaboravnih doživljaja.

➤ Kulturni turizam

Bogatstvo kulturno-povijesne baštine ovoga kraja omogućuje razvoj različitih oblika kulturnog turizma. Kulturni turizam može se razvijati kao posebni turistički proizvod koji je moguće promovirati na domaćem i inozemnom turističkom tržištu, a mogao bi privući daleko veći broj posjetitelja koji se na tržištu prepoznaju kao „kulturni turisti“. Međutim, različite oblike kulturnog turizma moguće je uključiti i u ostale specifične oblike turizma Lonjskog polja poput ekoturizma, edukativnog turizma, gastronomskog i sl. Da bi se razvijao „kulturni turizam“ kao zaseban specifični oblik turizma, potrebno je kreirati različite programe posjeta za postojeće i potencijalne posjetitelje. I ove oblike turizma mogu razvijati stručnjaci različitog profila: arhitekti, stručnjaci graditeljstva, inženjeri šumarstva i drvne industrije, povjesničari te turistički stručnjaci. Kao oblik kulturnog turizma mogu se provoditi različite kulturne manifestacije tijekom cijele godine. Slika 11. prikazuje razne manifestacije koje se odvijaju u određenim mjesecima tijekom godine u Parku prirode.

Mjesec ²	Prigoda / Manifestacija
veljača	Svjetski dan vlažnih / močvarnih staništa
veljača	Zimsko prebrojavanje ptica vodenih staništa
ožujak	Dan PP Lonjsko polje, Plamen Lonjski
ožujak	Dani općine Lipovljani i Dan JU PPLP
travanj	Dan planeta Zemlje
travanj	Jurjevo u Mužilovčici – puštanje stoke u polje
svibanj	Dani Donje Posavine Kratečko
svibanj	Međunarodni dan biološke raznolikosti - Lonja Bike Tour
svibanj	Duhovi – tradicijsko proštenje u Lonji
lipanj	Međunarodni dan rijeke Save
lipanj	Međunarodni dan zaštite okoliša
lipanj	Repušnički susreti
lipanj	Dan europskog sela roda u Čigoču
srpanj	Konjogojska izložba u Sunji
kolovoz	Konjanički maraton arapskih konja Voloder – Beli Manastir
kolovoz	Susreti na rijeci Lonji Osekovo
rujan	Dan europske baštine i sela Krapje
listopad	Svjetski dan promatranja ptica

Slika 11. Manifestacije tijekom godine u PP Lonjsko polje.

Izvor: Superna d.o.o. (2012.). *Marketing plan područja Parka prirode Lonjsko polje*. Sisačkomoslavačka županija, preuzeto s

https://smz.hr/images/stories/eu/Lonjsko%20polje_MARKETING%20PLAN_final.pdf/

15. 4. 2024.

U vrijeme događanja, manifestacije oživljavaju ovo područje, lokalno stanovništvo aktivno se uključuje u organiziranje i provedbu događanja, a posjetitelji u tim danima mogu vidjeti pravi tradicijski način života stanovništva. Također se u organiziranje ovih događanja uključuju i turističke zajednice ovog područja kao i razna kulturno-umjetnička društva.

Kulturni turizam kao specifičan oblik turizma u Parku prirode Lonjsko polje temelji se na brojnim društvenim resursima, ali on uključuje i prirodne vrijednosti ovog prostora. Stoga kulturni turizam uključuje različite podoblike poput edukacijskog turizma, ekoturizma, manifestacijskog turizma i sl. Na temelju društvenih resursa u Parku prirode Lonjsko polje razvijaju se i neki drugi specifični oblici turizma kao što je vjerski i gastronomski turizam koji se odvijaju u sklopu svih navedenih oblika turizma.

5.3. Model upravljanja specifičnim oblicima turizma u destinaciji Lonjsko polje

Brojni specifični oblici turizma u PPLP odvijaju se kao samostalni oblici poput ekoturizma, edukativnog, seoskog turizma, sportsko-rekreacijskog, lovnog, ribolovnog te kulturnog turizma. Iako se svaki od oblika može tretirati zasebno sa stanovišta motiva posjete, profila posjetitelja, prirodnih i društvenih resursa, oni u marketinškom smislu čine jedinstveni integrirani turistički proizvod. Budući da čitavo područje PP Lonjsko polje čini ruralni prostor, integrirani turistički proizvod moguće je tretirati kao vrstu ruralnog turizma sa svim njegovim oblicima. S obzirom na zaštićenost područja, Lonjsko polje može biti prepoznatljiva ruralno-eko destinacija.

Destinacija PP Lonjsko polje može se razvijati na koncepciji marketinškog miksa čiji su elementi proizvod, cijena, distribucija i promocija. Proizvod podrazumijeva određene programe posjeta i edukacije koji su kreirani za različite kategorije posjetitelja. Javna ustanova Parka prirode Lonjsko polje u svojoj ponudi ima razne programe prilagođene određenoj kategoriji posjetitelja, poput organiziranih šetnji pješačkim stazama, obilazak vidikovaca, posjet ornitološkim rezervatima, vožnja čamcima na solarni pogon, edukativne programe i radionice za djecu te izletničke programe za odrasle. Također se organiziraju i nezaboravni trenuci u divljini netaknute prirode gdje nema civilizacije, a posjetitelji mogu veslati u kanuima na rijekama Strug i Lonja. Radi se o različitim oblicima aktivnog programa posjetitelja u Parku prirode Lonjsko polje (<https://pp-lonjsko-polje.hr/za-posjetitelje/vikend-obiteljski-programi/>)

/15. 4. 2024.). Međutim, kako je navedeno, sama kvaliteta više nije dostatna ponuda turističkog proizvoda. Na vrijednost proizvoda utječe temeljna kvaliteta proizvoda, zatim očekivana kvaliteta proizvoda, ali najviše utječe kvaliteta koja iznenadi. Potrebno je stoga stvarati turistički proizvod koji će proizvesti „kvalitetu iznenađenja“ odnosno stvoriti proizvod koji će nadmašiti očekivanja potrošača. Ponuda dodatnih sadržaja poput vožnje brodom rijekom Lonjom te mogućnost „kanu safarija“ kroz netaknutu prirodu vidi se i na slici 12.

Slika 12. Dodatni sadržaji u PP Lonjsko polje.

Izvor: Superna d.o.o. (2012.). *Marketing plan područja Parka prirode Lonjsko polje*. Sisačko-moslavačka županija, preuzeto s

https://smz.hr/images/stories/eu/Lonjsko%20polje_MARKETING%20PLAN_final.pdf/

15. 4. 2024.

Tajna uspjeha u stvaranju takvih proizvoda jest kreiranje turističkog doživljaja koji će turistu pružiti neočekivano iskustvo i posebno zadovoljstvo. PP Lonjsko polje u tom smislu može ponuditi stvaranje doživljaja temeljenih na elementima po modelu 6 E (Vranešević, 2016.). U tablici 3. prikaz je određenih aktivnosti i sadržaja koji se mogu provoditi u PP Lonjsko polje, a čine elemente turističkog doživljaja. Navedene aktivnosti mogu se dobrim upravljanjem menadžmenta JUPPLP i ostalih dionika iskoristiti pri kreiranju i ponudi turističkih proizvoda. Takvo kreiranje marketinga doživljaja može stvoriti veće prihode jer su posjetitelji spremni platiti više za proizvod koji će nadmašiti njihova očekivanja. Stvaranje priče koja će turistima ponuditi nezaboravno korisničko iskustvo nezaobilazno je u turističkoj ponudi PP Lonjsko polje.

Tablica 3. Elementi turističkog doživljaja PP Lonjsko polje

Elementi turističkog doživljaja	
UZBUĐENJE	<ul style="list-style-type: none"> - vožnja skelom - vožnja čamcima - prirodne ljepote PP Lonjsko polje - avanturizam
BIJEG	<ul style="list-style-type: none"> - bijeg od urbane svakodnevnice u netaknutu prirodu - mir, tišina i čista destinacija
EKOLOGIJA	<ul style="list-style-type: none"> - očuvana netaknuta priroda - močvarna staništa
ZABAVA	<ul style="list-style-type: none"> - sportsko-rekreacijske aktivnosti - biciklizam, šetnja, jahanje, veslanje - lov i i ribolov
EDUKACIJA	<ul style="list-style-type: none"> - programi „Junior Ranger“ - vođene šetnje pješačkim stazama - promatranje ptica - proučavanje flore i faune - razne manifestacije – Dani europskog sela roda Čigoč
DOŽIVLJAJ	<ul style="list-style-type: none"> - sudjelovanje u izradi tradicijskih jela - sudjelovanje pri puštanju stoke na pašarenje - uključenost u folklorne manifestacije - noćenje u tradicijskim etno kućama - vožnja konjskom zapregom

Izvor: Autor prema Vranešević, T. (2016.): *Priručnik o doživljajima*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica

Cilj je marketinškog miksa kreirati proizvode koji će optimalno zadovoljiti potrebe korisnika. Svaki turistički proizvod treba imati odgovarajuću cijenu. Pri tome treba posebno razraditi odgovarajuće cijene za određene grupe korisnika (djeca, umirovljenici, grupni posjeti i dr.). Da bi cijena bila optimalni element marketinškog miksa, mora biti prilagođena svakoj kategoriji korisnika.

Distribucija u turizmu obuhvaća različite načine komuniciranja i pogodnosti dolaska posjetitelja u destinaciju. U slučaju Lonjskog polja ovaj element marketinškog miksa obuhvaća

različite pogodnosti odnosa s javnosti i putovanja te obilaska Parka prirode Lonjsko polje. To je posebno važno za grupne posjete koje najčešće dolaze autobusom.

Promocija je način kojim organizacija pokušava komunicirati s različitim ciljnom publikom, a promocijski miks obuhvaća skup aktivnosti za uspostavljanje komunikacije s ciljanom javnosti. Prilike za brendiranje destinacija ostvaruju se na zemljopisnoj razini kao što je država, grad (kišobran) i na podbrendovima, a čine ih specifične atrakcije poput muzeja, tematskih parkova, velikih događaja, festivala i sl. (Kotler i sur., 2017: 537). Navedene aktivnosti promocije obuhvaćaju oglašavanje, osobnu prodaju, unapređenje prodaje, odnose s javnošću i publicitet te izravni i digitalni marketing. Sve navedene oblike promocije u Parku prirode Lonjsko polje može provoditi JUPPLP te na taj način pridonijeti većem broju posjetitelja. Park ima Službu za promotivne aktivnosti i sustav posjećivanja koja informira lokalno stanovništvo putem novina, a u naseljima Parka putem info ploča. Osim toga, javnost dobiva informacije iz drugih medija poput društvenih mreža, tiska i TV-a. Također, JUPPLP ima i službenu mrežnu stranicu, informira javnost i putem različitih brošura kao što je brošura „Parkovi Hrvatske“. Posebnu važnost ima izravni marketing putem kojeg JUPPLP informira, ugovara i ostvaruje različite programe posjeta s vrtićima, školama i drugim institucijama. Također se ostvaruje i suradnja s HTZ-om te lokalnim turističkim agencijama i ostalim lokalnim dionicima. Na *Facebook* stranici Park ima 4.718 pratitelja, na *Instagram* profilu ima 1.114 pratitelja, dok na *Twitteru* ima 465 pratitelja (<https://pp-lonjsko-polje.hr/wp-content/uploads/2020/01/Studija-upravljanja-posjetiteljima-za-Park-prirode-Lonjsko-polje-1.pdf>/ 15. 4. 2024.).

Prema Studiji upravljanja posjetiteljima PP Lonjsko polje (2019.), glavna orijentacija trebala bi biti održivi razvoj Lonjskog polja kao destinacije. Održivi oblici turizma potiču stvaranje „integralne kvalitete“ uključujući višu ekološku razinu svijesti, bolje i snažnije kontakte s domaćinima, odnosno pridonose boljem aktivnom i „doživljajnom“ iskustvu u destinaciji. Slika o destinaciji podloga je za donošenje pravih marketinških odluka koje u konačnici doprinose boljoj konkurentnosti destinacije na tržištu (Alkier, 2003: 236).

Stalno povećanje broja posjetitelja i broja noćenja u Parku prirode Lonjsko polje zabilježeno je u zadnjem periodu od nekoliko godina. Tako je od 2011. do 2018. godine

zabilježen porast posjetitelja za 22,9 %, točnije 2011. godine u PP Lonjsko polje boravilo je 14.650 turista, a u 2018. godini približno 18.000 turista. Od toga preko 50 % čine domaći posjetitelji. Od ukupnog broja stranih posjetitelja 27 % gostiju čine Nijemci, dok 30 % stranih gostiju predstavljaju Francuzi i Belgijanci. Najveći udio posjetitelja, njih čak 49 %, dolazi putem turističkih agencija (Zrakić Sušac i sur., 2021: 335).

Dosadašnji broj posjetitelja prema procjeni nije narušio maksimalni kapacitet nosivosti prostora koji se prostire na 50.650 hektara Parka. Unatoč tome postoje osjetljivi dijelovi Parka kao što su ornitološki rezervati Krapje Đol i Rakita za koje je potrebno utvrditi maksimalni dnevni broj posjetitelja u određeno vrijeme godine kako bi se prirodi dale mogućnosti za vlastiti oporavak. Studija upravljanja posjetiteljima sadrži određene smjernice za održivo korištenje prirodnih resursa, što je vidljivo iz tablice 4. koja prikazuje dopušteni maksimalni broj posjetitelja u selu Čigoč te na određenim stazama Parka na kojima je trenutno veliki pritisak posjetitelja.

Tablica 4. *Maksimalni broj posjetitelja*

STAZA	MAKSIMALNI BROJ POSJETITELJA/DNEVNO
Čigoč	210
Staza Posavaca	200
Staza graničara	75
Koščeva staza	300
UKUPNO	785

Izvor: Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje (2019.). *Studija upravljanja posjetiteljima.*, preuzeto s <https://pp-lonjsko-polje.hr/wp-content/uploads/2020/01/Studija-upravljanja-posjetiteljima-za-Park-prirode-Lonjsko-polje-1.pdf> / 14. 4. 2024.

Kako bi se što bolje očuvali specifični prirodni, ali i društveni resursi s obzirom na osjetljivost područja, Planom upravljanja PP Lonjsko polje definirane su „zone za posjećivanje“

Parka. PP Lonjsko polje ima nesrazmjeran broj posjetitelja unutar svojih zona, stoga se kapacitet nosivosti određuje za najopterećenije zone kako bi se očuvale prirodne ljepote koje pridonose doživljajnoj vrijednosti posjeta. To su prije svega zone koje su više opterećene većim brojem posjetitelja jer se radi o područjima s posebno interesantnim atraktivnostima. Takav pritisak i opterećenje okoliša za posljedicu ima ugrožavanje bioraznolikosti i moguću izmjenu ekosustava. Za smanjenje devastacije navedenog područja u tim zonama poduzimaju se mjere koje bi dovele do rasterećenja. Na pojedinim lokacijama treba se reducirati broj posjetitelja, primjerice za europsko selo roda Čigoč i pješačke staze na kojima se izračunom definira maksimalni broj dnevnih posjetitelja kako je vidljivo u tablici 4.

Najmanji pritisak posjetitelja je na području pokrivenom šumom koja je veći dio godine poplavljena, pa taj dio nije toliko ugrožen. Osim toga potrebno je utvrditi dopušteni maksimalni broj posjetitelja za sve zone Parka. Važno je naglasiti da je registrirani broj posjetitelja vidljiv samo kroz prijem u četiri informativno-edukacijska središta (Čigoč, Krapje, Repušnica, Osekovo). Međutim, dio posjetitelja ulazi u prostor Parka izvan prijemnih centara i oni su na određeni način prepušteni sami sebi te nisu evidentirani iz čega se zaključuje da je posjećenost i pritisak na Park i veća. Bilo bi uputno regulirati dolazak i boravak i tih posjetitelja.

Prometna infrastruktura čitavog područja Parka ne bi smjela prihvatiti veći broj vozila zbog štetnih utjecaja na biljni i životinjski svijet Parka. Stoga se predlaže ograničenje broja osobnih vozila te orijentacija na druga sredstva prijevoza koja manje zagađuju okoliš. Od prometnih sredstava posebnu važnost imaju bicikli koje posjetitelji voze i postojećim putevima i prometnicama. S obzirom da cikloturizam najmanje zagađuje okoliš, potrebno je posebno urediti i označiti biciklističke staze.

Na seoskim obiteljskim gospodarstvima potrebno je proširiti smještajne kapacitete u drvenim kućama koje pružaju jedinstveni doživljaj života na selu. Do sada su uređena 23 turistička seoska gospodarstva sa 73 sobe i 155 kreveta, navodi Zrakić Sušac i sur., (2021: 334). Na slici 12. prikazan je primjer jednog turističkog seoskog gospodarstva koji ima smještajne kapacitete.

Slika 13. *Primjer turističkog imanja obitelji Ravlič.*

Izvor: Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje (2010.). *Strategija razvoja održivog turizma Parka prirode Lonjsko polje*. Bilten Parka prirode Lonjsko polje, god. 12, br.1, preuzeto s

https://rsis.ramsar.org/RISapp/files/48561580/documents/HR584_lit191011.pdf/ 15. 4. 2024.

Međutim, ne bi bilo uputno graditi nove smještajne kapacitete koji bi znatno povećali broj turista. Iako obiteljska domaćinstva imaju tradicionalnu kuhinju sa specijalitetima ovog kraja, ipak je vrlo mali broj domaćinstava koji pružaju ugostiteljske usluge posjetiteljima i izletnicima. Zbog toga bi bilo poželjno da veći broj seoskih domaćinstava pruža ugostiteljske usluge posjetiteljima.

U cilju dugoročnog održivog razvoja PP Lonjsko polje potrebno je kvalitetno riješiti pitanje zbrinjavanja otpada u skladu s osjetljivošću ekosustava Parka prirode te korištenja obnovljivih izvora energije: sunca, vjetra, vode koji manje zagađuju okoliš od konvencionalnih izvora. Za takve aktivnosti potrebna je posebna studija o zbrinjavanju otpada i korištenju obnovljivih izvora.

6. ZAKLJUČAK

Na temelju dosadašnjih istraživanja i spoznaja do kojih se došlo u ovom radu moguće je donijeti određene zaključke. U ovom radu istražena su obilježja i vrste prirodnih i antropogenih resursa kao osnova razvoja suvremenog turizma. Temeljni resurs u turizmu je prostor sa svim svojim obilježjima i atrakcijama koji sudjeluje u kreiranju određenog turističkog proizvoda. Osim toga prirodne resurse koriste i druge djelatnosti pa je neophodna njihova zaštita i racionalno korištenje.

Turizam može pozitivno djelovati na uređenje prostora, ali pretjeranim korištenjem ostavlja i negativne posljedice. Negativne posljedice proizlaze posebno iz masovnog turizma koji stvara visoke ekonomske učinke, ali i iscrpljuje prostor jer priroda nema dovoljno vremena za obnavljanje. U turizmu se resursi razvrstavaju na prirodne i društvene resurse. Posebno važni prirodni resursi nalaze se u zaštićenim područjima kao što su nacionalni parkovi i parkovi prirode.

Hrvatska kao izrazito turistička zemlja ima veliki broj međunarodno ili nacionalno zaštićenih područja. Društveni (antropogeni) resursi su različita materijalna i nematerijalna dobra koje su stvorili ljudi kroz povijest. Njih čine stari gradovi, sakralni objekti, kulturno-povijesni spomenici te različiti oblici nematerijalne kulturne baštine. Privlače veliki broj posjetitelja samostalno ili zajedno s prirodnim resursima. U Hrvatskoj je najatraktivniji turistički resurs Jadransko more sa svim svojim obilježjima. Međutim, i u ruralnom prostoru postoje brojni turistički resursi koji nisu adekvatno turistički valorizirani.

Tako postoji više vrsta turizma kao što je odmorišno-kupališni turizam na moru, urbani turizam u gradovima, ruralni turizam tzv. „zeleni turizam“ te planinski i termalno-kupališni turizam. Osim vrsta turizma postoje i brojni specifični oblici turizma (selektivni) koji se temelje na specifičnim interesima i potrebama turista za sadržajima i aktivnostima u određenim turističkim destinacijama. U njima su turisti vođeni posebnim motivima za određene oblike turizma kao što su kulturni, zdravstveni, sportski, lovni, ribolovni, gastro turizam i sl. Zajednička karakteristika specifičnih oblika turizma je pružiti posjetiteljima jedinstven turistički proizvod kojim će se najbolje zadovoljiti njihove želje i potrebe. Specifični oblici

turizma u destinaciji predstavljaju novu ili dodanu vrijednost koja stvara bolju kvalitetu, veće zadovoljstvo posjetitelja te višu konkurentnost destinacije na tržištu.

U radu su posebno analizirani turistički resurs i razvijenost turizma u PP Lonjsko polje. Lonjsko polje ima izuzetno raznolike i bogate prirodne resurse koji se ogledaju u bogatstvu biljnog i životinjskog svijeta. Upravo zbog toga je 1990. godine proglašen parkom prirode. Park prirode Lonjsko polje ima uz nacionalnu zaštitu i međunarodnu te je dio ekološke mreže NATURA 2000, a uvršten je u Ramsarski popis 1993. godine i kao takav proglašen najvažnijim staništem ptica u Europi. Već davne 1963. godine proglašen je ornitološkim rezervatom zbog mjesta Krapje Đol i Rakita u kojima obitava veliki broj raznih vrsta ptica. Osim toga, u tim prostorima boravi veliki broj roda te je selo Čigoč zbog toga proglašeno 1994. godine europskim selom roda. Atraktivnost prirodnih resursa privlači brojne posjetitelje od školske djece do domaćih i stranih posjetitelja.

Ne manju vrijednost imaju društveni resursi Lonjskog polja koje čine različite vrste i oblici materijalne i nematerijalne kulturno-povijesne baštine. U materijalnoj baštini ovdje se ističe graditeljska baština starih drvenih kuća, od hrastovine i drugih prirodnih materijala, koje ovo područje čine karakterističnim, vizualno i estetski. Ovdje se nalaze i etno-socijalni turistički resursi koje čini folklor ovog kraja te narodne nošnje, vjerske i ostale narodne svečanosti. U Parku prirode Lonjsko polje nalaze se uređene kuće za odmor sa smještajnim, ugostiteljskim i dugim sadržajima.

U radu je sastavljen prijedlog koncepcije razvoja specifičnih oblika turizma u PP Lonjsko polje čiji je temeljni cilj dugoročni održivi razvoj. To su sljedeći specifični oblici turizma: ekoturizam, edukacijski turizam, seoski turizam, sportsko-rekreacijski, lovni, ribolovni te ostali oblici. Jedan od najvažnijih oblika je ekoturizam u zaštićenom području Parka prirode koji se zasniva na bogatstvu i atraktivnosti prirodnih resursa koji imaju najveću privlačnu snagu za posjetitelje zbog svojih prirodnih ljepota, specifičnog biljnog i životinjskog svijeta te kulturno-povijesne baštine. Upravo zbog toga razvijen je i edukacijski turizam za različite populacije posjetitelja. Čitavo područje je ruralni prostor pogodan za razvoj seoskog turizma. Naselja starih drvenih kuća, od kojih neke pružaju mogućnost smještaja, privlače

turiste, a ne samo izletnike. Aktivni odmor na selu trebao bi biti glavni turistički proizvod održivog razvoja seoskog turizma.

S obzirom na veliko prostranstvo, Park prirode vrlo je pogodan za različite oblike sportsko-rekreacijskog turizma kao što su cikloturizam, pješaćenje i sl. Sava, Lonja i Strug bogati su različitim vrstama riba, što omogućuje razvoj ribolovnog turizma. Osim prirodnih resursa specifični oblici turizma razvijaju se i na temelju društvenih resursa. To se prvenstveno odnosi na kulturno-povijesnu baštinu koju u Lonjskom polju čine materijalna pokretna i nepokretna baština te nematerijalna baština. Najznačajnija na ovom prostoru je tradicijska arhitektura koja omogućuje razvoj različitih oblika kulturnog turizma. Isto tako su u radu navedene brojne manifestacije koje su također obilježje kulturnog turizma Lonjskog polja.

Održivi razvoj turizma Parka prirode trebao bi se zasnivati na utvrđenom kapacitetu nosivosti pojedinih osjetljivih eko zona prema kojima treba dimenzionirati broj posjetitelja. Najveća slabost dugoročnog održivog razvoja proizlazi iz depopulacije stanovništva, i to posebno mladih ljudi. U radu je prikazan model upravljanja specifičnim oblicima turizma na osnovi primjene marketinškog miksa. Osim toga predložene su određene smjernice za dugoročni održivi razvoj ovog zaštićenog područja. One se odnose na zaštitu i zbrinjavanje otpada te korištenje svih obnovljivih izvora energije koji štite okoliš.

POPIS KRATICA :

npr.	na primjer
sl.	slično
dr.	drugo
tzv.	tako zvano
itd.	i tako dalje
RH	Republika Hrvatska
EU	Europska unija
NN	Narodne novine
PP	Park prirode
DZS	Državni zavod za statistiku
NKS	Nacionalna klasifikacija staništa
ACI	Adriatic Club International (udruženje marina)
WHO	Svjetska zdravstvena organizacija
IBA	Važna ornitološka područja Europe (engl. <i>Important Bird Area of Europe</i>)
JLS	Jedinice lokalne samouprave
PPLP	Park prirode Lonjsko polje
JUPPLP	Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (engl. <i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>)
UNWTO	Svjetska turistička organizacija Ujedinjenih nacija (engl. <i>United Nations World Tourism Organization</i>)

LITERATURA I IZVORI

Knjige

1. Alfier, D. (1977). *Uloga turizma u resocijalizaciji i desocijalizaciji suvremenog čovjeka*. Zbornik radova. Zadar: Pedagoška akademija.
2. Baćac, R. (2011). *Priručnik za bavljenje seoskim turizmom*. Zagreb: Ministarstvo turizma RH.
3. Bartoluci, M. (2013). *Upravljanje razvojem turizma i poduzetništva*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Bartoluci, M., Čavlek, N. (2007). *Turizam i sport – razvojni aspekti*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Bartoluci, M., Škorić, S. (2009). *Menadžment u sportu*. Zagreb: Kineziološki fakultet.
6. Bartoluci, M., Škorić, S., Andrijašević M. (2021). *Menadžment sportskog turizma i njegovih srodnih oblika*. Zagreb: Narodne novine.
7. Bartoluci, M., Nakić, M. (2023). *Menadžment turističke destinacije*. Split: Veleučilište Aspira.
8. Bilen, M., Bučar, K. (2004). *Osnove turističke geografije*. Zagreb: Ekonomski fakultet Mikrorad.
9. Bilen, M. (2006). *Turizam i prostor – ekonomsko geografski aspekti valorizacije prostora u turizmu*. Karlovac: Veleučilište Karlovac.
10. Bilen, M. (2011). *Turizam i okoliš*. Zagreb: Mikrorad.
11. Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D., Kesar, O. (2011). *Turizam – ekonomske osnove i organizacijski sustav*. Zagreb: Školska knjiga.
12. Čorak, S., Mikačić, V., Tomljenović, R. (2006). *Turizam plavo, bijelo, zeleno*. Zagreb: Institut za turizam.
13. Husnjak, S. (2014). *Sistematizacija tala Hrvatske*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
14. Ivandić, N., Kunst, I. (2015). *Akcijski plan razvoja turizma ruralnih područja RH*. Zagreb: Institut za turizam.
15. Krešić-Jurić, L., Rajković, V. (ur.) (2015). *Ruralni turizam Hrvatske*. Nacionalni katalog. Zagreb: HGK i Ministarstvo turizma.

16. Krippendorf, J. (1986). *Putujuće čovječanstvo*. Zagreb: Institut za turizam.
17. Kotler, Ph., Bowen, J.T., Makens, J.C. (2010). *Marketing u ugostiteljstvu, hotelijerstvu i turizmu*, IV. izd. Zagreb: Mate d. o. o.
18. Kotler, Ph., Armstrong, G. (2017). *Principle of Marketing*, 8. izd. Harlow: Pearson.
19. Kušen, E. (2002). *Turistička atrakcijska osnova*. Zagreb: Institut za turizam.
20. Marušić, M., Prebežac, D., Mikulić, J. (2019). *Istraživanje turističkih tržišta*. Zagreb: Ekonomski fakultet Zagreb.
21. Marušić, Z. (ur) i sur. (2020). TOMAS 2019. *Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za turizam.
22. Petz, B. (2010). Uvod u psihologiju: *Psihologija za nepsihologe*, 5. izd. Jastrebarsko: Slap.
23. Smith, M. i sur. (2010). *Key Concepts in Tourist Studies*. Sage.
24. Vranešević, T. (2016). *Priručnik o doživljajima*. Zagreb: Hrvatska turistička zajednica.
25. Vukonić, B. (1990). *Turizam i religija*. Zagreb: Školska knjiga.
26. Vukonić, B. (1994). *Turizam u susret budućnosti*. Zagreb: Mikrorad.
27. Vukonić, B., Čavlek, N. (ur.) (2001). *Rječnik turizma*. Zagreb: Masmmedia.
28. Vukonić, B., Keča, K. (2001). *Turizam i razvoj*. Zagreb: Mikrorad.
29. Vukonić, B. (2010). *Turizam: Budućnost mnogih iluzija*. Zagreb: Utilus, Plejada.
30. Zelenika, R. (1998). *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*. Rijeka: Ekonomski fakultet u Rijeci.
31. Zakon o zaštiti prirode. Narodne novine 80/13, 15/18, 14/19, 127/19.
32. Zakon o pružanju usluga u turizmu. Narodne novine 130/17.
33. Zakon o lovstvu. Narodne novine 99/18.
34. Zakon o morskom ribarstvu. Narodne novine 62/17.
35. Zakon o slatkovodnom ribarstvu. Narodne novine 63/19.
36. Zakon o proglašenju Parka prirode Lonjsko polje. Narodne novine 11/90.

Znanstveni članci, radovi i publikacije

1. Alkier Radnić, R. (2003). Marketinški aspekti razvoja turističke destinacije. *Tourism and Hospitality Management*, 9(2), 231-246.
2. Bartoluci, M., Hendija, Z., Petračić, M. (2015). Mogućnosti održivog razvoja ruralnog turizma u kontinentalnoj Hrvatskoj. *Acta Turistica*, 27(2), 191-219.
3. Bartoluci, M., Hendija, Z., Petračić, M. (2016). Pretpostavke održivog razvoja ruralnog turizma u kontinentalnoj Hrvatskoj. *Acta Economica et Turistica*, 1(6), 116.
4. Grgić, I. i sur. (2021). Stavovi ispitanika o turizmu u zaštićenim prirodnim područjima: primjer Lonjskog polja. *Journal of Central European Agriculture*, 22(4), 868-880.
5. Kos Kavran, A. (2019). *Uloga proširene stvarnosti u unapređenju marketinga doživljaja u turističkoj destinaciji*. (Doktorska disertacija, Sveučilište u Rijeci). Ekonomski fakultet Rijeka.
6. Pandža Bajš, I. (2012). Proces nastajanja percipirane vrijednosti s fokusom na čimbenicima ponude poduzeća. *Market-Tržište*, 24(2), 279-296.
7. Svržnjak, K. i sur. (2011). Ograničavajući čimbenici razvoja ruralnog turizma Lonjskog polja. *Praktični menadžment*, 2(2), 27-32.
8. UNWTO. (2019). *Tourism highlights 2018*. Edition 2019. Madrid: UN World Tourism Organization. preuzeto s <https://www.unwto.org/publication/international-tourism-highlights-2019-edition>, pristup ostvaren 10. 3. 2024.
9. Vuković, D. (2017). *Percipirana vrijednost održive turističke destinacije s aspekta kvalitete*. (Doktorski rad, Sveučilište u Rijeci). Rijeka: Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji.
10. Vukadinović, V., Vukadinović, V. (2018). *Zemljišni resursi: Vrednovanje poljoprivrednih zemljišnih resursa*. E-knjiga. Osijek. preuzeto s https://pedologija.com.hr/Literatura/Zemljisni_resursi.pdf, pristup ostvaren 15. 4. 2024.
11. Zrakić Sušac, M. i sur. (2021). *Ekoturizam u zaštićenom području kao faktor održivoga razvoja ruralnih područja – primjer Lonjskog polja*. Agroekonomika i ruralni razvoj, 56. hrvatski i 16. međunarodni simpozij agronoma, Vodice, Hrvatska, preuzeto s <https://www.cabidigitallibrary.org/doi/pdf/10.5555/20220278819>, pristup ostvaren 15. 4. 2024.

Ostali izvori

1. Državni zavod za statistiku, preuzeto s <https://dzs.gov.hr/>, pristup ostvaren 2. 4. 2024.
2. Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje. (2019). *Studija upravljanja posjetiteljima.*, preuzeto s: <https://pp-lonjsko-polje.hr/wp-content/uploads/2020/01/Studija-upravljanja-posjetiteljima-za-Park-prirode-Lonjsko-polje-1.pdf>, pristup ostvaren 14. 4. 2024.
3. Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje. (2010). *Strategija razvoja održivog turizma Parka prirode Lonjsko polje*. Bilten Parka prirode Lonjsko polje, god.12., br.1., preuzeto s https://rsis.ramsar.org/RISapp/files/48561580/documents/HR584_lit191011.pdf?language=en, pristup ostvaren 29. 3. 2024.
4. Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje. (2020). *Usluga kartiranja staništa Parka prirode Lonjsko polje koja obuhvaća kartiranje vodenih i travnjačkih staništa sukladno Nacionalnoj klasifikaciji staništa (NKS): A. Površinske kopnene vode i močvarna staništa, bez voda tekućica C. Travnjaci, cretovi i visoke zeleni.*, preuzeto s <https://pp-lonjsko-polje.hr/wp-content/uploads/2020/12/Kartiranje-ne%C5%A1umskih-stani%C5%A1ta-u-Parku-prirode-Lonjsko-polje-2020..pdf>, pristup ostvaren 2. 4. 2024.
5. Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje. (2023). *Plan upravljanja Parkom prirode Lonjsko polje i pridruženim zaštićenim područjima te područjem ekološke mreže Lonjsko polje 2023. – 2032.*, preuzeto s <https://mingor.gov.hr/UserDocsImages/UPRAVA%20ZA%20ZA%C5%A0TITU%20PRIRODE/NATURA%202000/PU%20103%20Lonjsko%20polje.pdf>, pristup ostvaren 2. 4. 2024.
6. Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva RH. (2010). *Prostorni plan parka prirode Lonjsko polje.*, preuzeto s https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPLonjskoPolje//2-Knjiga%20II-NN37_2010.pdf, pristup ostvaren 10. 3. 2024.
7. Pravilnik o sadržaju, načinu izrade i postupku donošenja, odnosno odobravanja lovnogospodarske osnove, programa uzgoja divljači i programa zaštite divljači, Narodne novine 40/2006., preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_04_40_981.html, pristup ostvaren 10. 3. 2024.
8. Superna d. o. o. (2012). *Marketing plan područja Parka prirode Lonjsko polje*. Sisačko-moslavačka županija., preuzeto s https://smz.hr/images/stories/eu/Lonjsko%20polje_MARKETING%20PLAN_final.pdf, pristup ostvaren 15. 4. 2024.

Internetski izvori

1. <https://dzs.gov.hr/vijesti/svjetski-dan-stanovnistva/1199>, pristup ostvaren 10. 3. 2024.
2. <https://www.plitvice-etnogarden.com/hr/plitvicka-jezera-ultimativni-vodic/>, pristup ostvaren 10. 3. 2024.
3. <https://www.nn.hr/>, pristup ostvaren 10. 3. 2024.
4. <https://repozitorij.iztg.hr/islandora/object/iztg%3A20/datastream/FILE0/view>, pristup ostvaren 27. 4. 2024.
5. https://www.iztg.hr/files/file/RAZNO/2023/2023_02_02_Turisticka-statistika--Hrvatska-2022.pdf., pristup ostvaren 10. 3. 2024.
6. <https://www.unwto.org/publication/international-tourism-highlights-2019-edition>, pristup ostvaren 10. 3. 2024.
7. <https://tehnika.lzmk.hr/aci-d-d/>, pristup ostvaren 10.3.2024.
8. https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/04-03-04_01_2019.htm, pristup ostvaren 10. 3. 2024.
9. <https://www.seebtm.com/mice-meetings-incentives-conferences-and-exhibitions>, pristup ostvaren 10. 3. 2024.
10. <https://vuv.hr/predmet/ekonomija-doziavlja-i-turizam>, pristup ostvaren 29. 4. 2024.
11. <https://hkm.hr/zeleni-biseri/selo-cigoc-hrvatski-dom-bijele-i-crne-rode/>, pristup ostvaren 10. 3. 2024.
12. <https://pp-lonjsko-polje.hr/pplp-u-medunarodnim-okvirima/natura-2000> , pristup ostvaren 13. 3. 2024.
13. <https://pp-lonjsko-polje.hr/vrijednosti-parka/>, pristup ostvaren 13. 3. 2024.
14. <https://www.plantea.com.hr/priroda/park-priode-lonjsko-polje>, pristup ostvaren 15. 3. 2024.
15. <https://geografija.hr/park-priode-lonjsko-polje>, pristup ostvaren 29.3.2024.
16. <https://pp-lonjsko-polje.hr/za-posjetitelje/vikend-obiteljski-programi>, pristup ostvaren 2.4.2024.
17. <https://pp-lonjsko-polje.hr/programi/mladi-cuvari-priode-u-parku-priode-lonjsko-polje>, pristup ostvaren 2.4.2024.

18. <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270>, pristup ostvaren 2.4.2024.
19. <https://pp-lonjsko-polje.hr/za-posjetitelje/rekreativni-sadrzaji/biciklisticke-rute/>, pristup ostvaren 15. 4. 2024.

POPIS SLIKA

Slika 1. <i>Roda u PP Lonjsko polje</i>	32
Slika 2. <i>Rode u Čigoču</i>	33
Slika 3. <i>Selo Krapje – tradicijska arhitektura</i>	35
Slika 4. <i>Udio stanišnih tipova prema NKS</i>	40
Slika 5. <i>Pristanište u Drenovom Boku</i>	42
Slika 6. <i>Povorka za Dan europske baštine u Krapju</i>	46
Slika 7. <i>Proizvodi tradicijske svinjokolje</i>	47
Slika 8. <i>Edukativni programi za učenike</i>	52
Slika 9. <i>Biciklističke rute – karta</i>	55
Slika 10. <i>Narodna nošnja i kultura Lonjskog polja</i>	59
Slika 11. <i>Manifestacije tijekom godine u PP Lonjsko polje</i>	60
Slika 12. <i>Dodatni sadržaji u PP Lonjsko polje</i>	62
Slika 13. <i>Primjer turističkog imanja obitelji Ravlić</i>	67

POPIS TABLICA

Tablica 1. <i>Usporedba vegetacijskih karata</i>	41
Tablica 2. <i>Broj stanovnika u PP Lonjsko polje</i>	44
Tablica 3. <i>Elementi turističkog doživljaja PP Lonjsko polje</i>	63
Tablica 4. <i>Maksimalni broj posjetitelja</i>	65